

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
DOMENIUL: TEOLOGIE**

Rezumat Teză de Doctorat

**PREOCUPĂRI LITURGICE REFLECTATE ÎN OPERA ȘI
ACTIVITATEA MITROPOLIȚILOR MOLDOVEI ȘI
SUCEVEI DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI
AL XX-LEA (1909-1956)**

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Viorel SAVA

DOCTORAND:

Pr. Petru-Ionuț IRIMIA

IAȘI

2023

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof. univ. dr. pr. Petre SEMEN, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Conducător științific:

Prof. univ. dr. pr. Viorel SAVA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Referenți:

Prof. univ. dr. pr. Marian VÎLCIU, Universitatea „Valahia” din Târgoviște

Conf. univ. dr. pr. Lucian PETROAIA, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Conf. univ. dr. Alexandrel BARNEA, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Cuprins

Introducere	6
Motivația alegerii temei.....	6
Obiectivele și metodologia cercetării.....	8
Stadiul actual al cercetării.....	11
Descrierea lucrării.....	12
1. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitului Pimen Georgescu (1909-1934)	13
1.1. Stadiul cercetării	13
1.2. Preocupări liturgice reflectate în opera Mitropolitului Moldovei și Sucevei, Pimen Georgescu	17
1.2.1. Mitropolitul Pimen Georgescu - om al rugăciunii - alcătuitor de rugăciuni.....	17
1.2.2. Jurământul militar în vremea Mitropolitului Pimen Georgescu.....	38
1.2.2.1. Jurământul militar în zilele noastre.....	41
1.2.3. Tradiții și obiceiuri în opera Mitropolitul Pimen Georgescu.....	44
1.2.3.1. Mitropolitul Pimen Georgescu promotor al meșteșugurilor și al portului tradițional popular.....	44
1.2.3.2. Obiceiuri de Crăciun și de Paști descrise în opera Mitropolitului Pimen Georgescu.....	46
1.2.3.3. Mitropolitul Pimen Georgescu și hainele la modă.....	50
1.2.3.3. Obiceiul pomului de Crăciun și al pomului de la Înzmormântare.....	52
1.3. Preocupări liturgice reflectate în activitatea Mitropolitului Pimen Georgescu	53
1.3.1. Grija pentru ridicarea morală, intelectuală și economică a credincioșilor prin predică.....	55
1.3.1.1. Predica femeii în biserică.....	63
1.3.2. Dispoziții liturgice ale Chiriarhului Pimen Georgescu în legătură cu înzmormântarea sinucigașilor și a pruncilor ce au murit la naștere. Acordarea dispenselor pentru căsătorie.....	66
1.3.2.1. O practică liturgică neobișnuită – botezarea pruncilor avortați sau născuți morți.....	69

1.3.2.2. Grija de cele sfinte și netaxarea serviciilor religioase.....	73
1.3.3. Misiunea preotului în viziunea Mitropolitului Pimen Georgescu.....	74
1.3.4. Respectarea și cinstirea zilei de duminică și a sărbătorilor în timpul „mitropolitului războiului”.....	78
1.3.4.1. Dispensa pentru a lucra duminică și în sărbători.....	84
1.3.5. Îndreptarea calendarului în preocupările Mitropolitului Pimen Georgescu.....	85
1.3.6. Mitropolitul Pimen Georgescu și ținuta exterioară a preotului.....	89
1.3.7. Postul mijloc de apropiere de Dumnezeu și abținere de la păcate și nu de la alimente.....	91
1.3.8. Păcatul înjurăturilor.....	93
1.3.9. Mitropolitul Pimen – amic al Patriarhului Miron Cristea.....	96
1.3.10. Mitropolitul Pimen Georgescu – alături de tinerii din „Liga Studenților”.....	97
1.3.11. Monahismul în viziunea Ierarhului Pimen Georgescu – mărturie arhivistică.....	98
1.3.12. Intervenția pentru a se permite coacerea prescurilor și intervenția pentru procurarea unor vase pentru Taina Botezului.....	99
1.3.13. Pomenirea aviatorilor.....	100
Concluzii.....	100
2. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitului Nicodim Munteanu (1935-1939).....	103
2.1. Stadiul cercetării.....	103
2.2. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitului Nicodim Munteanu.....	107
2.2.1. Trăsături generale.....	107
2.2.2. Importanța misiunii preoților în concepția Mitropolitului Nicodim Munteanu.....	111
2.3.1.1. Lucrarea preoților și a monahilor în viziunea Mitropolitului Nicodim.....	121
2.2.3. Învățătura despre Sfânta Biserică în viziunea Mitropolitului Nicodim Munteanu..	122
2.2.4. Îndreptarea calendarului și mișcarea stilistă.....	129
2.2.4.1. Vagabondajul călugărilor interzis – ca modalitate de a stârpi propaganda stilistă.....	132
2.2.5. Aspecte liturgice relatate în opera Mitropolitului Nicodim Munteanu, din Slujba Învierii.....	134
2.3. Preocupări liturgice în activitatea Mitropolitului Nicodim Munteanu.....	135
2.3.1. Construirea de troițe.....	135

2.3.2. Slujirea preoților în filiile parohiilor.....	137
2.3.3. Copiii să învețe rugăciuni – rugăciunea adresată îngerului păzitor.....	138
2.3.4. Săvârșirea Laudelor, respectarea tipicului și orarul slujbelor.....	140
2.3.5. Săvârșirea Tainei Botezului în biserică și punerea de nume creștine pruncilor la Botez.....	143
2.3.6. Predica în preocupările Mitropolitului Nicodim Munteanu.....	144
2.3.6.1. Predica ca metodă de pastorație în prevenirea și combaterea patimii alcoolului.....	144
2.3.6.2. Grija pentru luminarea poporului prin predică.....	146
2.3.7. Sfințirea icoanelor și modalitatea de achiziționare a acestora.....	148
2.3.8. Preotul este dator să locuiască în parohie.....	149
2.3.9. Rangurile onorifice acordate clericilor.....	150
2.3.10. Ierurgii – Rostirea rugăciunilor pentru animale.....	152
2.3.11. Implicarea laicilor în viața liturgică - metodă pastoral-misionară.....	155
2.3.12. Repausul duminical.....	156
2.3.13. Pomenirile pentru cei vii și cei adormiți.....	163
2.3.14. Decizie pentru veșmântările bisericilor.....	163
2.3.15. Preoții să nu pretindă sume de bani la serviciile religioase.....	166
Concluzii.....	167
3. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitul Irineu Mihălcescu (1939-1947).....	169
3.1. Stadiul cercetării.....	169
3.2. Preocupări liturgice în opera Mitropolitului Irineu Mihălcescu (1939-1947).....	173
3.2.1. Simbolistica cârjei arhieresti în concepția Mitropolitului Irineu Mihălcescu.....	173
3.2.2. Învățătura despre Sfintele Icoane la Mitropolitul Irineu Mihălcescu.....	175
3.2.3. Pregătirea credincioșilor pentru întâmpinarea sărbătorii Învierii Domnului, în viziunea Mitropolitului Irineu Mihălcescu.....	176
3.2.4. Datunile și obiceiurile de iarnă în opera Mitropolitului Irineu al Moldovei și Sucevei.....	178
3.3. Preocupări liturgice reflectate în activitatea Mitropolitului Irineu Mihălcescu.	181
3.3.1. Preoții și Preoția, din perspectiva Mitropolitului profesor Irineu Mihălcescu.....	181
3.3.1.1. Nevoia de duhovnici în parohii.....	184
3.3.1.2. Modul de comportare al preotului în parohie.....	186

3.3.1.3. Purtarea cu bun simț la slujbe și portul preoțesc.....	187
3.3.1.4. Preoții să officieze sfintele slujbe fără a aștepta o remunerare de la credincioși	188
3.3.1.5. Respectul reciproc între preoți.....	191
3.3.1.6. Ținuta preotului și alte îndemnuri ale Mitropolitului Irineu Mihălcescu.....	192
3.3.2. Repausul duminical în timpul Mitropolitului Irineu.....	195
3.3.2.1. Dispensă pentru a se lucra duminica și în sărbători.....	203
3.3.3. Dispoziții legate de săvârșirea Tainei Sfintei cununii: cununiei a doua și oferirea dispenselor pentru grade de rudenie.....	208
3.3.4. Săvârșirea Sfintei Liturghii în sobor după indicațiile Mitropolitului Irineu Mihălcescu.....	211
3.3.5. Schimbarea antimiselor.....	214
3.3.6. Ingerința autorităților laice în problemele ce țin de cult.....	216
3.3.7. Grija pentru păstrarea rânduiei în viața de mănăstire.....	217
3.3.8. Pomenirea casei regale și a celor adormiți, în vremea Mitropolitului Irineu Mihălcescu.....	221
3.3.9. Intensificarea cultului Maicii Domnului de Mitropolitul Irineu Mihălcescu.....	222
3.3.10. Grija pentru păstrarea curată a bisericii și a sfintei mese.....	223
3.3.11. Intervenția Ierarhului Irineu Mihălcescu pentru drepturile brutarilor de a face colaci, pomeni și prescuri.....	225
Concluzii.....	227
4. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitului Justinian Marina (1948-1949).....	230
4.1. Stadiul cercetării.....	230
4.2. Preocupări liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropolitului Justinian Marina.....	232
4.2.1. Preoția văzută prin ochii de Mitropolit a fostului preot de parohie, Justinian Marina.....	233
4.2.2. Dispensă pentru săvârșirii Tainei Botezului în alt spațiu decât biserica.....	236
4.2.3. Noi formule de pomenire a autorităților statului și îndepărtarea tuturor portretelor sau pisaniilor care amintesc de monarhie.....	238
Concluzii.....	240

5. Preocupări liturgice în opera și activitatea Mitropolitului Sebastian Rusan (1949-1956)	241
5.1. Stadiul cercetărilor	241
5.2. Preocupări liturgice reflectate în opera Mitropolitului Sebastian Rusan	243
5.2.1. Îndemnuri ale Mitropolitului Sebastian Rusan.....	243
5.2.1.1. Îndemnuri legate de viața liturgică în opera ierarhului Moldovei și Sucevei, Sebastian Rusan.....	245
5.2.2. Problema stiliștilor și nevoia îndreptării calendarului în opera Mitropolitului Sebastian Rusan.....	249
5.3. Preocupări liturgice reflectate în activitatea Mitropolitului Sebastian Rusan	252
5.3.1. Interzicerea pictării portretelor ctitorilor în biserică.....	254
5.3.2. Pregătirile pentru canonizarea Sfinților Români și generalizarea cultului sfinților cu sfinte moaște de la noi din țară, în documentele arhivistice.....	255
5.3.2.1. Propunerea canonizării Voievodului Ștefan cel Mare și a Sfântului Daniil Sihuștrul, de către Mitropolitul Sebastian Rusan.....	258
5.3.3. Aspecte liturgice legate de cultul morților la Mitropolitul Sebastian Rusan.....	260
5.3.3.1. Slujbele de pomenire pentru cei ce nu s-au mai întors în război.....	260
5.3.3.2. Înmormântările să fie înregistrate.....	260
5.3.3.3. Însoțirea cortegiului funerar de muzică instrumentală.....	261
5.3.4. Sfintele slujbe și respectarea sărbătorilor în perioada 1950-1956 – după informațiile din documentele vremii.....	262
5.3.4.1. Propuneri pentru întocmirea unui nou Tipic bisericesc.....	262
5.3.4.2. Respectarea rânduielilor de Tipic pentru slujbele din Postul Mare.....	266
5.3.4.3. Scurtarea timpului liturgic în favoarea lucrărilor agricole.....	268
5.3.4.4. Îndemn la respectarea sărbătorilor statornicite de Biserică.....	272
5.3.4.5. Atenție la primirea de străini în Mănăstire, oficierea tuturor slujbelor și grija față de gospodăria.....	273
5.3.4.6. Săvârșirea sfintelor slujbe, pomenirea autorităților statului, îndreptări ale textului liturgic și noua formulă de pomenire a Patriarhului României.....	275
5.3.4.7. Generalizarea cântării slujbei Prohodului Adormirii Maicii Domnului.....	280
5.3.5. Mișcarea stilistă în vremea Mitropolitului Sebastian Rusan, conform mărturiilor arhivistice.....	280

5.3.6. Dispoziții cu caracter liturgic referitoare la Taina Nunții și Taina Botezului emise de Mitropolitul Sebastian Rusan.....	283
5.3.6.1. Amendamente propuse de Vlădica Sebastian la proiectul de „Regulament pentru desfacerea căsătoriei religioase”, în Biserica Ortodoxă Română.....	283
5.3.6.2. Dispense pentru oficierea Tainei Căsătoriei.....	286
5.3.6.3. Oficierea Tainei Botezului în biserică și cu apă rece.....	288
5.3.7. Program misionar-liturgic.....	294
5.3.8. Importanța duhovnicului pentru viața duhovnicească a slujitorilor sfintelor altare, dar și a cântăreților bisericești.....	295
5.3.9. Reglementarea vizitelor pastorale.....	297
Concluzii.....	298
Concluzii finale.....	299
Bibliografie.....	305
Anexe.....	336

Introducere

Motivația alegerii temei

Din copilărie, perioadă a nerăutății și a curăției, ne-au fascinat slujbele care se oficiau în sfânta biserică, la care mă duceam cu drag împreună cu mama și, când am mai crescut, singur. Pe părinții slujitori îmbrăcați în odăjdiile de slujbă, prin ochii de copil, îi vedeam ca pe Dumnezeu¹, ceea ce ne-a atras și ne-a dat curaj, ca atunci, când am ajuns la vârsta maturității, să ne îndreptăm pașii spre studierea Teologiei, iar la finalul studiilor să dorim să îmbrățișăm anevoioasa cale, dar frumoasă, a preoției.

Preoții din parohie, dar mai ales părinții profesori pe lângă care am crescut și care au contribuit, fiecare în felul său, la formarea noastră duhovnicească și intelectuală, au făcut ca să sporească în noi, odată cu trecerea grăbită a anilor, dragostea pentru viața liturgică a Bisericii, sentiment care ne-a îndemnat ca la finalul studiilor de Licență, din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae” din Iași, să alegem alcătuirea unei lucrări în domeniul Teologiei Liturgice, sub îndrumarea Părintelui Profesor Doctor Sava Viorel, sfinția sa fiind cel care ne-a călăuzit pașii, ca un părinte grijuliu, și în cei doi ani de aprofundare a studiilor de Teologie, fiindu-ne alături, îndrumându-ne și încurajându-ne să ducem la bun sfârșit și această lucrare de cercetare, care sperăm să încununeze parcursul nostru academic, dar să și deschidă perspective noi în formarea noastră pentru viitor.

Tema, pe care ne-am propus să o cercetăm, aleasă în consultare cu Părintele Profesor, Doctor și îndrumător Sava Viorel, căruia îi mulțumim cu adâncă considerație pentru efortul depus și pentru răbdarea cu care ne-a înconjurat în acești cinci ani, se intitulează *Preocupările liturgice reflectate în opera și activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei din prima jumătate a secolului al XX – lea (1909-1956)*.

În lucrarea științifică pe care dorim să o alcătuim, vom face referire la aspectele liturgice din opera și activitatea ierarhilor Pimen Georgescu, Nicodim Munteanu, Irineu Mihălcescu, Justinian Marina și Sebastian Rusan, care au ocupat scaunul de Mitropolit al

¹ Și astăzi unele mamei spun copiilor lor, atunci când văd un preot: „dragule, uite pe Doamne, Doamne!” Cred că aceste cuvinte, auzite de la mama, ne-au marcat și pe noi.

Moldovei și Sucevei, cu reședința în cetatea liniștită a Iașilor, în perioada cuprinsă între anii 1909 și 1956, aproape o jumătate de veac.

Tema propusă spre cercetare suscită interes, credem noi, deoarece majoritatea istoricilor și teologilor i-au privit pe ierarhii amintiți din diverse puncte de vedere, unii alcătuindu-le biografia, alții prezentându-le activitățile pe plan edilitar-gospodăresc, economic-administrativ și social-filantropic, iar o altă parte au evidențiat realizările acestor ierarhi în ceea ce privește activitatea cărturărească, preocupările legate de cult sau viața liturgică fiind abordate tangențial sau chiar deloc.

La cârma Mitropoliei Moldovei și Sucevei în perioada 1909-1956 au fost ierarhi care s-au remarcat printr-o viață și activitate exemplare, care au manifestat preocupări și în ceea ce privește viața liturgică a Bisericii, fiind atenți la aspectele referitoare la sacru, abordând în activitatea lor teme dintre cele mai diverse care țin de cultul divin public al Bisericii, cum ar fi: respectarea rânduielilor sfintelor slujbe, grija pentru conservarea și procurarea obiectelor de cult, ridicarea și repararea locașurilor de cult, conduita preoților și a monahilor (ținuta exterioară, viața moral-duhovnicească a acestora, dar și grija pentru pregătirea lor intelectuală), preocupare pentru materia folosită în cult, supravegherea felului în care se respectau ziua de odihnă și sărbătorile, precum și modul în care se ținea postul. Acești vrednici mitropoliți au fost atenți ca slujbele Sfintelor Taine să se officieze în locașurile de cult și după rânduiala statornicită de Biserică, manifestând un deosebit interes pentru respectarea sărbătorilor închinare sfînților, mai ales ale sfînților români și ale sfînților care au sfinte moaște la noi în țară, aceștia având și alte preocupări care țin de viața liturgică desfășurată în perioada amintită și pe care teza de față va încerca să le reliefeze.

În cuprinsul acestei teze, am dorit să scoatem la lumină, cercetând activitatea și opera ierarhilor amintiți, asemenea minerului care caută să extragă și să scoată la suprafață din adâncul întunecat al pământului pietre prețioase, acele aspecte care țin de viața liturgică, de cultul divin public și cel particular, de viața sacramentală, și de a le pune în sfeșnic ca să lumineze, să folosească duhovnicește și să bucure mai multă lume.

Ne-am oprit la perioada cuprinsă între 1909-1956 deoarece am considerat că în această perioadă a istoriei țării noastre, Biserica Ortodoxă Română nu a fost constrânsă în vreun fel, având posibilitatea să se manifeste liber, chiar dacă în țară, dar și pe plan mondial, au avut loc numeroase transformări, aici amintind: de cele două războaie mondiale, de înfăptuirea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, de dobândirea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române în anul 1925, de succesiunile dese în plan politic - trecerea de la Monarhie

la Stat Național-Legionar, apoi la dictatura militară din timpul generalului Ion Antonescu - și, în cele din urmă, la perioada sumbră când la conducerea țării s-a instalat partidul comunist opresor, acesta punând într-un con de umbră activitatea Bisericii Ortodoxe Române, cenzurând orice manifestare a acesteia, așa cum a procedat cu toate instituțiile statului, fie că era în plan cultural sau în desfășurarea vieții liturgice.

Parcurgând, filă cu filă, cu răbdare și atenție, istoria zbuciumată a Sfintei Mitropolii a Moldovei și Sucevei, nădăjduim că am reușit, măcar în parte, să îndepărtăm praful uitării depus pe opera și activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei din prima jumătate a secolului al XX – lea, și să scoatem la lumină giuvaere, nestemate de mare preț, tezaur cu bogat conținut liturgic, care să inspire activitatea ierarhilor din Patriarhia Română, preoți, istorici, cercetători în diferite domenii, studenți teologi și, de ce nu, chiar pe unii credincioși.

Obiectivele și metodologia cercetării

Studiind bibliografia existentă și operele scrise de către ierarhii Moldovei și Sucevei, punând accentul pe valorificarea materialului arhivistic păstrat la Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, cercetarea acestei teme a avut ca unul din obiective scoaterea în evidență a preocupărilor liturgice ale vlădicilor care au păstorit în Moldova, în perioada 1909-1956, conturând ideea că slujirea adevărată de arhiereu trebuie să se hrănească din viața liturgică, din cultul Bisericii.

Un alt obiectiv, avut în vedere pe parcursul acestei cercetări, a fost acela de a prezenta care au fost urmările preocupărilor liturgice ale Mitropoliților Moldovei și Sucevei resimțite în rândul preoților și al credincioșilor, cum au influențat acestea viața religioasă și pe cea duhovnicească a acestora.

Mitropoliții Moldovei și Sucevei nu au avut ca obiectiv principal grija pentru viața liturgică, însă nu au neglijat în activitatea lor acest aspect; în cuprinsul acestei teze am încercat, și sper să fi reușit, să demonstrăm ipoteza, de la care am plecat, și anume: că nu poate fi arhiereu al lui Hristos ierarhul care neglijează viața liturgică, care nu manifestă grijă pentru buna desfășurare a cultului divin public și particular și pentru propovăduirea corectă a învățaturii de credință a Bisericii, nerespectând principiul liturgic, acela că: rugăciunea trebuie să confirme credința, iar credința să fie în acord cu rugăciunea (*lex orandi, lex credendi*)².

² Pr. Alexander SCHEMANN, *Eucharistia*, trad. de B. Răduleanu, București, Editura Bonifaciu, 2003, p. 19.

Vom încerca, în teza de față, să dovedim că Mitropoliții care s-au perindat pe scaunul Mitropoliei Moldovei și Sucevei și-au exprimat latura sfințitoare a misiunii lor de arhierie, manifestată prin slujirea Sfintei Liturghii, prin grija arătată de a se săvârși Sfintele Taine după rânduiala Bisericii, prin citirea și alcătuirea de rugăciuni, prin faptul că au trimis preoților Circulare prin care îi încurajau să officieze ierurgii la casele creștinilor, să respecte postul și să cinstească ziua de duminică și sărbătorile, dovedindu-se a fi iubitori de sfinți, toate aceste manifestări având ca scop sfințirea vieții credincioșilor, precum și conducerea acestora pe calea spre desăvârșire.

În demersul nostru, dorim să evidențiem faptul că Mitropoliții Moldovei și Sucevei, din prima jumătate a veacului al XX – lea, au fost oameni de vocație, dăruți de Dumnezeu cu înțelepciune, curaj și care au procedat cu tact pastoral, mai ales atunci când au fost vremuri neprielnice și de criză, reușind să gestioneze cu succes evenimente neplăcute și să acționeze în favoarea Bisericii, dovedind că au prețuit ceea ce au primit ca moștenire de la înaintași – credința dreaptă, slujirea cu dragoste și evlavie a slujbelor Bisericii și grija pentru ridicarea morală și duhovnicească a preoților și a credincioșilor.

Analizând opera și activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei, din perioada 1909-1956, remarcând realizările acestora în diferite domenii, în care unii au excelat, cum ar fi edilitar, administrativ, pastoral, filantropic, misionar, cultural și cărturăresc, ne-au făcut să ne întrebăm, poate cu îndrăzneală, care ar fi fost realizările acestor ierarhi, dacă peste toate acestea nu s-ar fi întins, ca un omofor, dragostea față de Sfânta Liturghie și preocuparea lor pentru viața liturgică?

În alcătuirea acestei lucrări de cercetare, am respectat regulile impuse de mediul academic și am folosit mai multe metode de cercetare, așa cum cer normele metodologice, pentru a putea atinge obiectivele pe care ni l-am propus.

O primă metodă folosită a fost metoda analitică, pe care am folosit-o în toate cele 5 capitole și subcapitolele care intră în alcătuirea lucrării, aceasta ajutându-ne să selectăm din dosarele de la Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, din Pastoralele, din Cuvântările și intervențiile avute de Mitropoliți în timpul ședințelor Sfântului Sinod, dar și din anumite lucrări publicate, doar acele decizii, circulare, rezoluții sau texte, care să-ne fie de folos în finalizarea lucrării de cercetare.

O altă metodă folosită a fost cea inductivă, întrebuințată în toate capitolele, care ne-a ajutat să demonstrăm faptul că anumite decizii, expresii, rezoluții la unele probleme ce țineau

de domeniul vieții liturgice, emise de Mitropoliții studiați, au devenit principii care s-au aplicat uniform pe întreg teritoriul administrativ al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Ne-a fost de mare ajutor în alcătuirea tuturor capitolelor lucrării științifice și metoda istorică de care ne-am folosit pentru identificarea, din mulțimea de dosare existente la Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, a acelor dosare care să conțină date referitoare la tema cercetată și pe care am căutat să le ordonăm cronologic.

Metoda istorică a fost întrebuințată alături de analiza sistematică a documentelor ținând cont de faptul că dosarele cercetate conțineau informații diverse, necatalogate corect, fără ca să aibă întotdeauna conținutul descris la momentul arhivării, de cele mai multe ori, în urma analizării mai multor dosare, cu zeci de pagini, nu am reușit să găsim nicio informație care să-mi folosească la clarificarea temei. Metoda istorică și analiza sistematică ne-au ajutat ca să armonizăm informațiile cuprinse în dosare, să identificăm emitentul și destinatarul anumitor circulare sau decizii și să le clasificăm în funcție de conținutul acestora, ordonându-le pentru a ne fi sprijin în demersul nostru academic și să reușim să clarificăm ipoteza de lucru de la care am plecat.

Stadiul actual al cercetării

Tema propusă spre cercetare este una despre care nu s-a scris în Teologia românească, fiind o lucrare de pionerat în domeniul Teologiei Liturgice, care sperăm să stârnească interesul, nu numai al preoților sau studenților teologi, ci și al istoricilor sau creștinilor interesați de anumite aspecte liturgice din trecutul nu prea îndepărtat al Bisericii Ortodoxe Române.

Amintim că în anul 2012, la Catedra de Teologie Liturgică a Școlii Doctorale din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, a fost susținută teza de doctorat, nepublicată, care a abordat o temă asemănătoare, având titlu, *Preocupări liturgice în opera și activitatea Patriarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, susținută de preotul Pelin Cezar, lucrare de cercetare coordonată de către Preot Profesor Doctor Viorel Sava.

Tema noastră, care se referă la Mitropoliții Moldovei și Sucevei din perioada 1909-1957, cuprinde și doi din Patriarhii României, Nicodim Munteanu și Justinian Marina, care au fost studiați de către Preotul Doctor Pelin Cezar, în lucrarea menționată anterior, însă cercetarea mea nu va aborda aspectele surprinse de acesta, ea limitându-se doar la perioada în

care aceștia au ocupat scaunul de Mitropolit, evitând să ne intersectăm sau să ne suprapunem cu rezultatele la care a ajuns în demersul său părintele Pelin Cezar.

Faptul că cercetarea noastră va fi limitată doar la perioada în care ierarhii Pimen Georgescu, Nicodim Munteanu, Irineu Mihălcescu, Justinian Marina și Sebastian Rusan au fost Mitropoliți ai Moldovei și Sucevei, va face ca unele capitole care vor reflecta activitatea și preocupările liturgice ale acestora, să difere ca întindere sau ca abordare. Aceasta structurare diferențiată a capitolelor va fi determinată în principal de durata perioadei de activitate a ierarhului studiat, astfel capitolul dedicat activității ierarhului Pimen Georgescu, care a fost Mitropolit al Moldovei și Sucevei aproape 25 de ani va fi unul mai complex, în timp ce capitolul care surprinde preocupările liturgice ale Mitropolitului Justinian Marina, care va conține informații modeste, din pricina perioadei scurte, de câteva luni, cât a ocupat scaunul vlădicesc al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Ne-am străduit ca lucrarea științifică alcătuită să aibă cursivitate, chiar dacă unele subcapitole sau subdiviziuni, bazându-se doar pe cercetarea documentelor arhivistice, vor conține multe date într-o formă telegrafică, lapidară redând textul unor circulare sau adrese ale Mitropoliților de care ne-am ocupat.

Descrierea lucrării

Lucrarea de cercetare întocmită, în care am tratat aspecte ale vieții liturgice care se reflectă în opera și activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei din prima jumătate a secolului al XX – lea (1909-1956), este structurată în cinci capitole, fiecare capitol corespunzând câte unui ierarh din cei cinci studiați, având mai multe subcapitole și subdiviziuni, acolo unde am găsit mai multe informații și am considerat de cuviință să le evidențiez.

Structura capitolelor, în linii mari, urmează aceeași împărțire, cu mici diferențe, cum ar fi capitolul referitor la Mitropolitului Justinian Marina, care va conține doar patru subdiviziuni, preocupările legate de viața liturgică ale acestuia fiind modeste, în perioada cât a fost Mitropolit al Moldovei și Sucevei.

Am considerat util ca la fiecare capitol să inserez un prim subcapitol, care să se constituie într-o succintă introducere, ce face o trecere în revistă a stadiului actual al cercetărilor pentru fiecare Mitropolit în parte, prezentând, unde a fost cazul, în linii mari opera acestora.

În general fiecare capitol cuprinde două subcapitole mari: „Preocupări liturgice reflectate în opera Mitropolitului...” și „Preocupări liturgice reflectate în activitatea Mitropolitului...”, fiecare conținând mai multe subdiviziuni în care sunt tratate diverse aspecte legate de viața liturgică, precum: predica în cultul Bisericii și în viața credincioșilor, respectarea zilelor de duminică și a sărbătorilor, ținuta exterioară și viața duhovnicească și morală a preoților, măsuri aplicate pentru acceptarea îndreptării calendarului, anumite aspecte legate de săvârșirea Sfintelor Taine, mai ales Botez și Cununie, oficierea ierurgiilor, tradiții și obiceiuri de Sfintele Sărbători ale Nașterii Domnului și Învierii, fără a uita să amintesc de preocupările ierarhilor pentru cultul sfinților, dar și de unele intervenții ale acestora, pe lângă autorități, care au avut ca subiect cultul și materia cultului.

În primul capitol, cel mai consistent din lucrare, am avut în atenție personalitatea Mitropolitului Pimen Georgescu, evidențiind preocupările liturgice din opera și activitatea acestuia, reliefând calitatea acestui mare ierarh al Bisericii noastre de alcătuitor de rugăciuni, compuse cu scopul de a răspunde nevoilor pastoral-misionare și liturgice ale vremurilor în care a activat ca Mitropolit. De asemenea am prezentat, într-o subdiviziune, respectul și prețuirea acestui ierarh pentru armata română, pentru bravul ostaș român, materializată prin alcătuirea unei rânduielei de slujbă care să poată fi folosită la depunerea jurământului de către aceștia, la finalul căreia a adăugat și o rugăciune, compoziție proprie; rugăciunea citindu-se și astăzi la momentele festive, când are loc depunerea jurământului militar, neexistând nicăieri în textul slujbei mențiunea că ea aparține Mitropolitului Pimen Georgescu.

În continuarea celor două subcapitole amintite, la toți cei cinci Mitropoliți, am așezat la fiecare câteva concluzii în care am subliniat importanța din punct de vedere liturgic, a operei și a activității fiecărui ierarh în parte, îndrăznind să propun noi teme de cercetare.

La finalul lucrării am consemnat câteva considerații generale legate de activitatea tuturor ierarhilor, reamintind care au fost preocupările comune ale acestora, firul roșu care i-a legat, încercând să punctez. și care au fost activitățile care i-au deosebit.

Bibliografia este structurată în așa fel încât să cuprindă toate lucrările cercetate, iar la final fiind atașate mai multe Anexe care conțin Adrese venite din partea Sfântului Sinod, Circulare Mitropolitane, diferite scrisori sau rezoluții, al căror text, în fragment sau în totalitate, se găsește consemnat în lucrare.

Concluzii finale

Vom încerca la finalul prezentei lucrări de cercetare să punem în atenție principalele idei cuprinse în capitolele lucrării, deși la sfârșitul fiecărui capitol am inserat câteva concluzii în care am prezentat conținutul capitolului abordat și chiar noi perspective de cercetare pe care le deschide aceasta. Credem că este necesar să punem în lumină, chiar dacă unele opinii vor relua și fixa cele spuse în concluziile capitolelor, dar de data aceasta într-o viziune sinoptică rezultatele finale la care am ajuns, amintind și care, în opina noastră, au fost limitele lucrării.

În prezenta lucrare de cercetare, pe care cu ajutorul lui Dumnezeu considerăm că am dus-o la bun sfârșit, am dorit ca din vasta activitate și din opera Mitropoliților Moldovei și Sucevei, din perioada 1909-1956, să evidențiem care au fost preocupările acestora legate de viața liturgică și cum s-au manifestat acestea în viața preoților și credincioșilor pe care i-au avut în grijă.

Cercetarea noastră, despre care nu putem spune că a fost una exhaustivă, credem că a scos la lumină o preocupare a ierarhilor, care au activat în Mitropolia Moldovei și Sucevei, ce nu a fost tratată de teologi și istorici în studiile lor și anume, preocuparea pentru viața liturgică, pentru tot ceea ce ține de cult, de sacru, dar și măsurile aplicate de aceștia, pentru a menține trează conștiința liturgică a preoților și credincioșilor.

Ipoteza de la care am plecat în alcătuirea acestei lucrări a fost o dorință veche de a noastră de a demonstra faptul că Biserica noastră nu ar fi fost așa cum o avem astăzi, și aici mă refer nu doar la biserica de zid, ci mă refer la numărul de credincioși prezenți în biserică, dar și a celor declarați în sondaje, la felul în care se oficiază slujbele și cum s-a păstrat cu fidelitate credința strămoșescă, dacă nu ar fi avut la conducerea ei ierarhi, bineînțelese chemați de Dumnezeu, devotați, iubitori de rugăciune și de Liturghie, care să fie preocupați mai întâi de toate de zidirea duhovnicească a preoților și a credincioșilor, acest deziderat împlinindu-se prin grija față de a se păstra o viață liturgică vie. Istoria ne-a arătat că bisericile de zid pot fi dărâmate, sau mai nou închise de autorități, a se vedea perioada pandemiei, dar dorul după Dumnezeu, exprimat prin dorința credincioșilor de a participa la Sfânta Liturghie și de a se împărtăși cu Sfintele Taine, de a se ruga, de a asculta un cuvânt de învățătură, acesta nu poate fi înăbușit de nicio autoritate pământească, deoarece este un sentiment intrinsec ființei umane.

Am încercat în demersul nostru să găsim o traiectorie pe care să o urmărim, fiindu-ne oarecum greu, deoarece tema abordată, care are în centru preocupările liturgice din opera și

activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei, este unică în spațiul teologic românesc, însă am căutat să ne oprim la preocupările pe care le-au avut Mitropoliții Moldovei din prima jumătate a veacului al XX-lea (1909-1956) în ceea ce privește: predica, cinstirea zilei de duminică, participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie, săvârșirea sfintelor slujbe, cinstirea sfinților, Sfintele Taine și Ierurgiile, precum și contuita și ținuta vestimentară a preoților. Nu ne-a fost ușor să menținem linia, filele din unele dosare atrăgându-ne prin conținutul lor inedit, ceea ce ne-a făcut ca uneori să mai adăugăm anumite aspecte care se abat de la traiectoria gândită inițial, și aici ne referim la faptul că am amintit de unele obiceiuri practicate de sfintele sărbători sau anumite scrisori sau mesaje care tratează tangențial tema noastră.

Prezenta lucrare aduce ca noutate, credem noi, în spațiul teologiei românești o abordare diferită a personalităților Mitropoliților Moldovei și Sucevei, prezentați prin prisma de slujitori ai altarului, de promotori ai unei trăiri liturgice ancorate în cotidian.

Noutatea lucrării, credem noi, vine nu numai din tema pe care am cercetat-o și pe care ne-am străduit să o punem în valoare, ci și din faptul că am încercat să ne folosim de bogatul material arhivistic care se găsește depozitat la Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, fiind cercetate un număr de peste 275 de dosare, din care am folosit pentru întocmirea lucrării aproximativ 70 de dosare. Cercetarea acestui număr de dosare a fost de folos atât pentru a acoperi un interval cât mai mare de timp, dar și pentru că în unele dosare, deși cu un număr consistent de pagini, nu găseam informațiile necesare pentru elaborarea lucrării sau dacă descopeream o informație aceasta era notată pe un colț de pagină, care la prima vedere părea ne semnificativă, dar care mai apoi ne-a folosit în demersul nostru.

Lucrarea de față în ceea ce privește bibliografia s-a axat pe lângă cercetarea Arhivei Mitropoliei Moldovei și Bucovinei și pe cercetarea revistei *Mitropolia Moldovei* și a buletinului *Biserica Ortodoxă Română*, dar și a unor lucrărilor de specialitate existente în teologia românească, fiind o temă care nu a solicitat folosirea unei bibliografii din afara spațiului românesc.

Mitropoliții pe care i-am cercetat, Pimen Georgescu, Nicodim Munteanu, Irineu Mihălcescu, Justinian Marina și Sebastian Rusan, fiecare în parte și toți la un loc, au fost ierarhi trimiși de Dumnezeu, fiecare providențial pentru vremea sa, să ocupe scaunul vlădicesc al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, unde au reușit să-și îndeplinească chemarea de arhieriei ai lui Hristos, având grijă de bunul mers al vieții duhovnicești, liturgice, administrative, edilitare și culturale a acesteia.

Fiecare dintre acești Mitropoliți a căutat să ducă mai departe ceea ce au primit ca moștenire de la înaintași, și dacă a fost posibil, chiar să îmbunătățească anumite măsuri, toți fiind preocupați de ridicarea morală, duhovnicească și intelectuală, unii chiar și economică, a preoților, pe care-i aveau în subordine, și a credincioșilor pe care-i păstoreau.

Una din principalele preocupări ale Mitropoliților Moldovei și Sucevei, din perioada anilor 1909-1956, în acest sens s-au trimis numeroase circulare și s-au făcut îndemnuri în pastorale și cuvântări, a fost aceea ca preoții să predice credincioșilor, iar predica să fie una care să conțină îndemnuri practice, povățuiri morale și, mai ales, să fie pe înțelesul acestora, să fie utilizat un limbaj fără neologisme, accesibil maselor. La Mitropolitul Justinian Marina, care a stat foarte puțin pe scaunul de Mitropolit la Iași, și la Mitropolitul Sebastian Rusan, care a fost forțat de autoritățile comuniste să suprima rostirea predicii și să scurteze timpul pentru sfintele slujbe, pentru a putea scoate credincioșii la muncă, nu am găsit amintit nimic în ceea ce privește îndemnul adresat preoților de a predica.

Toți Mitropoliții studiați au fost ierarhi care au iubit poporul, altfel credem că nici nu i-ar fi ales Dumnezeu să ajungă să fie arhieriei, și au coborât în mijlocul lor când a fost posibil prin vizite pastorale, iar, când nu au reușit să fie prezenți fizic, au trimis pastorale care cuprindeau îndemnuri duhovnicești și referințe la diverse teme cu caracter practic legate de viața cotidiană a acestora.

O altă preocupare, care a fost comună Mitropoliților studiați, a fost și aceea legată de respectarea și cinstirea zilei de duminică și a sărbătorilor, a Legii repaosului duminical, dată de Stat, lege care nu era respectată nici de instituții și nici de cei care aveau afaceri. Credincioșii erau tentați să meargă la târgurile organizate în aceste zile, mai mult decât să aibă grijă de sufletele și mântuirea lor, „harnicii” cărciumari ținând deschise birturile în aceste zile, deși nu aveau voie, atrăgând astfel pe creștini, care nu mai mergeau la biserică și care uitau că duminica era ziua în care trebuia să-i mulțumească lui Dumnezeu.

Ierarhii Mitropoliei Moldovei și Sucevei au fost preocupați și de felul în care se săvârșeau sfintele slujbe, Sfânta Liturghie și Sfintele Taine în special, ei înșiși fiind buni slujitori și cunoscători ai rânduielilor tipiconale și, de aceea, au cerut preoților să officieze cu responsabilitate și fără să scurteze cu ceva slujbele, respectând rânduiala și practica statornicită și validată de experiența de veacuri a Bisericii.

Mitropoliții Moldovei și Sucevei studiați, din perioada 1909-1956, au fost ierarhi cu simț practic, oameni ai faptelor, deși unii dintre ei, cum ar fi Nicodim Munteanu și Irineu Mihălcescu, au fost și oameni ai scrisului, ai literelor, traducând și scriind mult, dar din

momentul urcării pe scaunul de Mitropolit activitatea loc cărturărească nu a mai fost una vizibilă, treburile administrative și problemele existente, care nu cereau amânare, le-au răpit timpul pe care-l aveau alocat pentru scris.

În activitatea lor aceștia au întâmpinat și unele probleme în ceea ce privește viața liturgică, mai ales după anul 1924 când Biserica Ortodoxă Română a procedat la introducerea calendarului iulian îndreptat, schimbare care nu a fost acceptată de unii monahi certați cu disciplina, mai ales, și unii credincioși, care au preferat să se răzvrătească și să se rupă de Biserica strămoșească. Acest fapt a făcut ca Mitropoliții amintiți să întreprindă mai multe măsuri, nereușind să stârpească această mișcare, dar au izbutit cu multă răbdare, cu perseverență, chiar cu blândețe și cu mult tact să o izoleze.

Mitropoliții Moldovei și Sucevei, din perioada 1909-1956, în momentele grele prin care a trecut țara noastră, război, foamete, regimuri politice potrivnice, au îndemnat mereu preoții și credincioșii să se roage, să fie aproape unul de celălalt și toți să fie aproape de Biserică și de cultul public desfășurat în ea.

Mitropolitul Pimen Georgescu, căruia îi este dedicat un capitol consistent din lucrare, fiind ierarhul cu cea mai longevivă activitate, aproape 25 de ani, s-a remarcat și prin faptul că a fost Mitropolitul care a alcătuit rugăciuni, multe dintre el întocmite ad hoc, pentru anumite evenimente la care era chemat să ia parte, acesta având compusă rugăciunea care astăzi se rostește la depunerea jurământului militar. Un lucru pe care nu am reușit să-l ducem la îndeplinire, și care considerăm că este un minus pentru lucrare, este legat de faptul că ar fi trebuit să facem o analiză a rugăciunilor alcătuite de Mitropolitul Pimen și să evidențiem care a fost motivul pentru care rugăciunile acestuia nu au primit validarea Sfântului Sinod de a fi introduse în cult, însă credem că poate constitui o temă de reflecție pentru o viitoare cercetare.

Toți Mitropoliții cercetați au manifestat o preocupare constantă pentru impunerea uniformizării liturgice și aici ne referim la textul sacru al slujbelor și la gesturile liturgice, dar și o uniformitate în ceea ce privește comportamentul preoților în timpul sfintelor slujbe și în societate, precum și a ținutei vestimentare și a aspectului exterior al acestora.

În relațiile cu autoritățile laice fiecare Mitropolit a avut felul său de a lucra, dacă pentru Mitropoliții Pimen Georgescu și Mitropolitul Nicodim Munteanu relațiile au fost relativ bune, deși și aceștia s-au lovit de anumite împotriviri sau chiar contre, totuși cel mai mult au avut de suferit Mitropoliții Irineu Mihălcescu, Justinian Marina și Sebastian Rusan. Pentru aceștia trei din urmă relațiile cu autoritățile au fost mai dificile, deoarece în perioada

acestora, o perioadă de 16 ani, au fost mai multe schimbări în plan politic, la conducerea țării succedându-se Monarhia, apoi regimul legionar, pentru o perioadă scurtă de timp, continuând cu dictatura antonesciană și încheind cu regimul totalitar comunist. Mitropoliții, fiecare în felul propriu, s-au adaptat la politica vremii, adoptând uneori o atitudine cameleonică, însă nu pentru binele propriu, ci pentru binele Bisericii pe care o slujeau, al preoților și al credincioșilor, căutând, prin orice mijloace pe care le-au avut la îndemână, să mențină vie viața liturgică din comunitățile parohiale.

Activitatea administrativă, edilitar-gospodărească și culturală a Mitropoliților Moldovei și Sucevei studiați a fost una demnă de laudă, care a dăinuit trecerii timpului, și care fost amintită în numeroasele lucrări științifice, volume și studii publicate de către teologi și istorici, dar ceea ce am dorit noi să punem în valoare a fost faptul că aceștia, mai întâi de toate, s-au preocupat de viața liturgică a păstoriților și că au fost niște buni slujitori ai altarului Bisericii strămoșești, buni „bisericași”, având în minte vorba din popor, ei înșiși fiind născuți în familii sănătoase de țărani, „totdeauna lucrul tău, să-l începi cu Dumnezeu.”

În acest parcurs al nostru au fost anumite aspecte care ar fi necesitat o abordare mai detaliată, timpul însă nu ne-a fost de ajutor, un motiv ar fi și cel legat de pandemie care ne-a dat planurile peste cap, chiar la un moment dat dându-ne gândul să abandonăm cercetarea, și aici mă refer la: ar fi meritat o atenție sporită cercetarea conținutul anumitor circulare și dispoziții mitropolitane și de urmărit felul în care acestea s-au aplicat la nivelul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, aceasta realizându-se prin verificarea tuturor proceselor verbale de la ședințele cercurilor pastorale și protopopești, putându-se face și un studiu de caz pe baza acestor procese verbale în care să se observe evoluția sau regresul vieții liturgice și celei duhovnicești a preoților și a credincioșilor; un alt minus al lucrării este legat de faptul că nu am abordat suficient de mult problemele apărute, din cauza introducerii calendarului iulian îndreptat în Biserica Ortodoxă Română, deși în teologia românească s-a scris despre acest lucru, cercetarea noastră oprindu-se doar la documente arhivistice și la conținutul unor Pastorale și Cuvântări, însă noi am fi dorit să observăm fenomenul așa cum a fost perceput în teritoriu prin cercetarea presei din acea vreme, dar și dintr-o cercetare a arhivelor sau a datelor care se găsesc la Arhiva Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România, cu centrul la Slătioara. Teza noastră poate deschide perspective de cercetare interdisciplinară cu deschidere mai ales spre domenii care aparțin de Teologia Practică, cum ar fi Omiletică și Pastorală, dar și Misiologie, Sociologie și Psihologie și altele, și, îndrăznesc să afirm că teza noastră poate constitui un început pentru abordarea unei perspective comparate, putându-se

face o comparație între activitatea Mitropoliților Moldovei și Sucevei din anumite timpuri sau a acestora cu activitatea Mitropoliților din Țara Românească, Transilvania sau Bucovina.

Sentimentul care ne încearcă la finalul acestei lucrări este asemănător cu cel pe care îl avem după ce am reușit să parcurgem un drum anevoios de munte, fiind unul de bucurie, pentru reușită, amestecat cu epuizarea fizică și psihică de după parcurgerea drumului, însă cu mulțumirea că am ajuns la destinație. Rămâne de văzut dacă demersul nostru și-a atins ținta, deoarece ne-am dorit ca această lucrare, chiar dacă a trebuit să respecte o formă academică, să aibă și un folos duhovnicesc, cel care va dori să o lectureze să întrevadă printre rânduri și faptul că trebuie să se apropie mai mult de Dumnezeu, să crească duhovnicește, ceea ce și Mitropoliții Moldovei și Sucevei și-au dorit în activitatea lor.

Lucrarea de față nu s-ar fi putut realiza, așa cum o aveți în față astăzi, fără buna coordonare și îndrumare a Părintelui Profesor Doctor Viorel Sava, care ne-a sprijinit ca un părinte bun, fiind nevoie, câteodată, să ne împingă de la spate pentru a o duce la bun sfârșit.

Sperăm să fi reușit în demersul nostru științific să scoatem în evidență ceea ce ne-am propus când am început lucrarea de cercetare și anume, să dovedim că oricât de mult ar fi lucrat un Mitropolit în ceea ce privește activitatea cărturărească, edilitară, misionară, pastorală și administrativă, acesta înaintea lui Dumnezeu, a poporului și a credincioșilor rămâne cu ceea ce s-a străduit să facă în planul vieții liturgice.

Mitropoliții Moldovei și Sucevei din perioada 1909-1956, Pimen Georgescu, Nicodim Munteanu, Irineu Mihălcescu, Justinain Marina și Sebastian Rusan, au fost ierarhi care au avut conștiința că Biserica dăinuiește, își trage seva din viața ei liturgică, și de aceea au avut grijă de buna desfășurare a cultului, care este un izvor nesecat din care acești ierarhi s-au adăpat și astfel au prins putere să împlinescă și celelalte sarcini pe care le-au avut în grijă.

Bibliografie

A. Izvoare

A.1. Scripturistice

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.

A.2. Patristice

2. EUSEBIU DE CEZAREEA, „Viața lui Constantin cel Mare”, scrieri partea a II – a, Cartea a IV-a, 18,19,20,21, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești 14*, studiu introductiv de Prof. Dr. Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
3. GRIGORIE DIN NAZIANZ, SFÂNTUL, „Cuvânt de apărare pentru fuga din Pont sau Despre preoție”, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, SFÂNTUL EFREM SIRUL, în: *Despre preoție*, capitolul XVI, traducere, introducere și note pr. Dumitru Fecioru, Editura Sofia, Editura Biserica Ortodoxă, București, 2004.
4. IGNATIE TEOFORUL, SFÂNTUL, „Către Tralieni”, în: *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici preot dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
5. IGNATIE TEOFORUL, SFÂNTUL, „Epistola către Magnezieni”, în: *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de preot dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
6. IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL, *Cateheze maritale. Omilii la căsătorie*, traducere de Pr. M. HANCHEȘ, Editura Oastea Domnului, Sibiu, 2006.
7. IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL, *Nunta, familia și problemele lor*, Traducere Preot Victor Manolache, Prelucrare de ieromonahul Benedict Aghioritul, Editura Egumenița, Galați, 2012.
8. IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL, *Cuvinte de aur X. Biserica și Taina Sfintei Preoții*, traducere preot Victor Manolache, prelucrare de ieromonahul Benedict Aghioritul, Editura Egumenița, 2017.
9. SIMEON AL TESALONICULUI, SFÂNTUL, *Tratat asupra dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, Vol. I, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2002.
10. TEODOR EPISCOP DE ANDIDA, *Comentariu Liturgic*, Traducere și prezentare de Pr. Prof. Nic. Petrescu, prefață de Episcop Vasile Coman, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova 2006.
11. TEOFILACT AL BULGARIEI, SFÂNTUL, *Tâlcuirea Epistolei întâi către Corinteni și a Epistolei a doua către Corinteni a slăvitului și Prea-lăudatului Apostol Pavel*,

tălmăcită din elina veche în cea nouă și împodobită cu felurite însemnări de către NICODIM AGHIORITUL, *Îndreptarea tălmăcirii și notele ediției*: Florin STUPARU, Editura Cartea Ortodoxă, București, 20005.

12. VASILE CEL MARE, SFÂNTUL, *et alii, Rânduiețile vieții monahale*, Culegere alcătuită de Sfântul Teofan Zăvorâtul, Editura Sofia , București, 2002.

A.3. Documente de arhivă

13. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Dispoziții Chiriarhale și Ministeriale*, Nr. 49, An 1909.
14. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Epistole Pastorale și conferințe generale preoțești*, Nr. 53, An 1909.
15. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Corespondență Diversă*, Nr. 271, An 1909.
16. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul sinucișilor*, Nr. 268, An 1910.
17. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Sucevei, *Dosar privitor la cererile de strămutare a bălciurilor care se țin Duminica și Legea repausului duminical*, Nr. 269, An 1910.
18. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Dispoziții chiriarhale și Ministeriale*, Nr. 1, An 1911.
19. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Conferințele preoțești* , Nr. 7, An 1913.
20. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Dispensele pentru căsătorie*, Nr. 23, An 1913.
21. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul sinucișilor*, Nr. 53, An 1913.
22. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Dispensele pentru căsătorie*, Nr. 14, An 1917.
23. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Unirea Basarabiei cu România*, Nr. 15, An 1918.
24. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul sinucigașilor*, Nr. 26, An 1918.

25. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Construirea bisericii din Mărășești pentru pomenirea eroilor căzuți în războiul pentru întregirea Neamului Românesc*, Nr. 47, Anul 1919.
26. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Corespondență în diverse pricini*, Nr. 11, An 1920.
27. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Ceremonii domnești, bisericesti și felicitări*, Nr. 5, An 1922.
28. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul relativ la Corespondența cu Sfântul Sinod și Consistoriul Superior bisericesc*, Nr. 5, An 1923.
29. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Relativ la Corespondență în diferite pricini*, Nr. 16, An 1923.
30. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența în diverse pricini*, Nr. 16, An 1924.
31. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondență în diverse pricini*, Nr. 18, An 1925.
32. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Conferințe protopopești și pastorale generale anuale*, Nr. 31, An 1925.
33. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Ridicarea la rangul de Patriarhie a Mitropoliei Ungrovlahiei*, Nr. 160, An 1925.
34. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Ceremonii bisericesti și felicitări*, Nr. 4, Anul 1926.
35. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența în diverse pricini*, Nr. 16, An 1935.
36. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Mitropolii și Episcopii*, Nr. 3, An 1936.
37. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod și Consiliul Central Bisericesc*, Nr. 5, An 1936.
38. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod și Consiliul Central bisericesc*, Nr. 5, An. 1937.
39. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei”, *Dosar Circulare*, Nr. 32, Anul 1937.

40. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Ministerul Cultelor și alte Ministere precum și cu Mitropoliile și Episcopiile din țară*, Nr. 3, Anul 1938.
41. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența în diverse chestiuni*, Nr. 16, An 1938.
42. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse Circulări către Protoierii și Mănăstiri*, Nr. 32, An 1938.
43. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Ministerul de Culte și alte Ministere; cu Mitropoliile și Episcopiile din țară*, Nr. 3, An 1939.
44. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosarul Corespondența cu Sfântul Sinod și Consiliul Central Bisericesc. Autorizațiile de colportaj*, Nr. 5, An 1939.
45. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări*, Nr. 32, An 1939.
46. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Ministerul de Culte și alte Ministere, cu Mitropoliile și Episcopiile din țară și cu Comisia Mon. Istorice*, Nr. 3, An 1940.
47. Fond Arhiva Mitropolia Moldovei și Bucovinei, *Dosar Dezlegarea sătenilor de a ieși cu plugurile la arat în duminici după amiază*, Nr. 105, An 1940.
48. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod, cu Consiliul Central Bisericesc. Autorizații de colportaj*, Nr. 5, An 1941.
49. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 9, An 1941.
50. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 16, An 1941, filă nenumărată.
51. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări diferite*, Nr. 32, An 1941.
52. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Cercuri pastorale, culturale: Proestos. Conferințe și adunări generale de preoți și cântăreți*, Nr. 28, An 1943.
53. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Repausul Duminical*, Nr. 56, An 1943.
54. Fond Arhiepiscopia Moldovei și Bucovinei, *Dosar Deciziuni Mitropolitane*, Nr. 94, An 1944, filă nenumărată.
55. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Cercuri pastorale*, Vol. I, Nr. 28, An 1946.

56. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Cercuri pastorale*, Vol II, Nr. 28, An 1946.
57. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod, Cons. Central Bisericesc. Autorizație de colportaj*, Nr. 5, An 1948.
58. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 16, An 1949.
59. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod*, Nr. 5, An 1950.
60. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 16, An 1950.
61. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sfântul Sinod, Sf. Patriarhie, Cons. Național bisericesc, autorizație de clopotar*, Nr. 5, An 1951.
62. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sfântul Sinod, Sf. Patriarhie, Cons. Național bisericesc, autorizații de colportaj*, Vol. I, Nr. 5, An 1952.
63. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod, Sf. Patriarhie, Cons. Național Bisericesc, autorizație de colportaj*, Vol. II, Nr. 5, An 1952.
64. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Sucevei, *Dosar Felicitări. Pastorale Sf. Mitropolii și ale altor Eparhii*, Nr. 6, An 1952.
65. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări*, Nr. 17, An 1952.
66. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Ministerul Cultelor și alte Ministere*, Nr. 3, An 1953.
67. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod, Sf. Patriarhie, Cons. Național Bisericesc, autorizații de colportaj*, Nr. 5, An 1953.
68. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 16, An 1953.
69. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări*, Nr. 17, An 1953.
70. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sfântul Sinod, Sf. Patriarhie și Inst. Cl. Bis.*, Nr. 5, An 1954.
71. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări*, Nr. 17, An 1954.
72. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Corespondența cu Sf. Sinod, Patriarhie și Consiliul Național Bisericesc*, Nr. 5, An 1955.
73. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Diverse*, Nr. 16, An 1955.
74. Fond Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Dosar Circulări*, Nr. 17, An 1955.

B. Cărți de cult

75. *Arhieraticon, adică rânduiala slujbelor săvârșite cu arhieru*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
76. *Liturghier cuprinzând Vecernia, Utrenia, Dumnezeieștile Liturghii ale sfinților: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Dialogul (a darurilor înainte sfințite), Rânduiala Sfintei Împărtășanii și alte Rugăciuni de trebuință*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
77. *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.
78. *Slujbe pentru clerul militar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.
79. *Slujba Învierii –Tâlcuire și text*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
80. *Tipic bisericesc care cuprinde rânduiala Duminicilor, a Sărbătorilor Împărătești și a sfinților aleși de peste tot anul*, Tipografia Bisericească din Sfânta Mănăstire Cernica, ⁴1925.
81. *Triodul care cuprinde slujbele bisericești de la duminica Vameșului și a Fariseului până la Sfânta Înviere*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ⁸1986.

C. Enciclopedii și Dicționare

82. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, BRANIȘTE, Prof. Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diacezană Caransebeș, 2001.
83. *Dicționar Biblic*, Volumul I, A – J, Societatea Misionară Română, Editura Cartea Creștină, Oradea, 1995.
84. MURARU, Pr. Prof. Dr. Alexandru, *Dicționarul Ierarhilor români și străini, slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Basilica, București, 2015.
85. PĂCURARIU, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
86. PĂCURARIU, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Andreiana, Sibiu, ³2014.

D. Publicații

87. ACHIMESCU, Nicolae, *Istoria și filosofia religiei la popoarele antice*, Ediția a III-a, Editura Tehnopres, Iași.
88. AIOANEI, Arhimandrit Timotei, *Viețuitori din chinovia Neamțului în veacul al XX-lea - Biografii*, Editura Trinitas, Iași, 2008.
89. ANANIA, Valeriu, *Cartea deschisă a împărăției, o însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Belemul nașterii la Ierusalimul Învierii. Scrisori Pastorale*, Studii introductive de Jean NICOLAE și Vasile GORDON, Cronologie de Ștefan ILOAIE; Polirom, Iași, 2011.
90. ARGHEZI, Tudor, *Cuvinte potrivite - Stihuri*, Fundația Culturală Principele Carol și Bibliofila, București.
91. BISTRICEANU, Pr. Mihai, *Viața și activitatea Patriarhului Nicodim*, Editura Trinitas, Iași, 2007.
92. BIZĂU, Pr. Ioan, *Experiența liturgică a prezenței lui Dumnezeu în viața lumii*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2012.
93. BRANIȘTE, Preot Prof. Univ. Dr. Ene, *Participarea la Liturghie*, Clasici ai Teologiei Românești, București, 1999.
94. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica Specială pentru Facultățile de Teologie*, Editura Lumea Credinței, București, 2005.
95. BRANIȘTE, Preot Profesor Ene, *Vocație și responsabilitate în slujirea preoțească*, Basilica, București, 2014.
96. BRANIȘTE, Preot Profesor Ene, *Bucuria sfințitoare a Liturghiei. Studii de Teologie Liturgică*, Vol. III, Ediție îngrijită de Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.
97. BRANIȘTE, Preot Prof. Univ. Dr. Ene, „*Preoții Tăi , Doamne, se vor îmbrăca întru dreptate...*” *Studii de Teologie Pastorală, predici și cuvântări*, Vol. IV, Ediție îngrijită de † Î.P.S. Dr. Laurențiu STREZA, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolit al Ardealului și Conf. Dr. Ciprian-Ioan STREZA, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.
98. BRANIȘTE, Preot Prof. Univ. Dr. Ene, *Liturgica Generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, Vol. I, Basilica, București, 2015.

99. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele apostolice și canoanele sinoadelor ecumenice*, Studiu introductiv, introduceri, note și traducere Răzvan Perșa, Ediție Bilingvă, Vol. I, Basilica, București, 2018.
98. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor locale*, Vol. II, Studiu introductiv, introducere, note și traducere Răzvan Perșa, Ediție bilingvă, Basilica, București, 2018.
99. CARAZA, Diac. Conf. Dr. Ioan, *Fundamentul liturgic al sfintelor Scripturi în teologia patristică*, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, 2005.
100. CAROSSA, Hans, *Jurnal de războiu în România*, traducere autorizată românească de Prof. Dr. Virgil Tempeanu, Editura Contemporană, București, 1940.
101. *Cine trebuie să fie Mitropolit al Moldovei*, Tipografia. Lumina, Piatra Neamț, 1934.
102. CIREȘANU, Dr. Badea, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici creștine Ortodoxe de Răsărit*, Tomul III, Tipografia Gutenberg, București, 1912.
103. COLLIANDER, Fritjof Tito, *Calea Asceților*, Traducerea din limba suedeză și notele bio-bibliografice de părintele Dan BĂDULESCU, Editura Scara, București, 2002.
104. CONSTANTINESCU, Diacon Anghel, *Monografia Sfintei Episcopii a Dunării de Jos*, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2014.
105. CRAINIC, Nichifor, *Irineu Mihălcescu, Omul și Opera*, cu Bibliografia sa de Emilian VASILESCU, „Bucovina”, București, 1936.
106. *Credința Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1996.
107. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor de Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, *Comori ale Ortodoxiei. Explorări teologice în spiritualitatea liturgică și filocalică*, Editura Trinitas, 2007.
108. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Foame și sete după Dumnezeu - înțelesul și folosul postului*, Editura Basilica, București, 2008.
109. † DANIEL, Patriarhul României, *Iubirea mai tare decât moartea – înțelesul și folosul pomenirii morților*, Editura Cuvântul Vieții, 2012.
110. † DANIEL Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Știința mântuirii. Vocația mistică și misionară a teologiei*, Editura Basilica, București, 2014.
111. † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Evangelia slavei lui Hristos. Predici la duminicile de peste an*, Basilica, București, 2016.

112. † DANIEL, Patriarhul României, *Făclii de Înviere – înțelesuri ale sfintelor Paști*, Editura Basilica, București, 2020.
113. DESEILLE, Arhimandrit Placide, *Ce este ortodoxia?*, traducere Liviu Marcel Ungurean, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016.
114. EMINESCU, Mihai, „Odată apucând”, în: *Opere*, Vol. XIII, Publicistică 1882-1883, 1888-1889, *Timpul, România Liberă, Fântâna Blanduzei* cu 64 de reproduceri, București, 1985, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
115. ENACHE George, PETCU Adrian Nicolae, *Patriarhul Justinian și Biserica Ortodoxă Română în anii 1948-1964*, Editura Partener, Galați, 2009.
116. EVDOCHIMOV, Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, Traducere, prefață și note Pr. Dr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, 1995.
117. EVDOCHIMOV, Paul, *Ortodoxia*, traducere din limba franceză de dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
118. FLOCA, Arhid. prof. Dr. Ioan N., *Drept Canonic Ortodox, legislație și administrație bisericească*, Vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
119. GEORGI, Pr. Porphyrios, *Înviere și viață. Eshatologia Sf. Grigorie Palama*, Traducere din limba greacă Diac. Dr. Habil. Ștefan L. Toma, Editura Andreiana, 2015.
120. GHIUȘ, Arhimandritul Benedict, *Taina răscumpărării în imnografia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
121. GIOSANU, Ierom. Cosma, *Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studii de caz: Mănăstirile Sihăstria și Slatina*, Editura Sf. Mina, 2009.
122. GORDON, Pr. Vasile (coordonator), *et alii, Omiletica*, Editura Basilica, București, 2015.
123. GRECEANU, Olga, *Meditații la Evanghelie*, Cuvânt înainte Î.P.S. Nicolae Corneanu, Prefață, date biografice și referințe critice Adina Nanu, Editura Sofia, București, 2010.
124. GREGORIAN, Preotul Vasile C., *Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Craiova, 1941.

125. *Hotărârile dogmatice ale celor șapte Sinoade Ecumenice*, coord. Sorin ȘELARU, Viorel COMAN, George GHERCA, Editura Basilica, București, 2018.
126. HEREA, Gabriel, *Pelerinaj în spațiul sacru bucovinean*, Editura Patmos, Cluj Napoca, 2010.
127. ICĂ, Diac Ioan I. jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului - integrala comentariilor liturgice bizantine. Studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
128. ISAI, Pr. dr. Daniel, MOLDOVAN, drd. Ionel, *Lupta Bisericii Ortodoxe din Moldova pentru Marea Unire. Rapoartele protopopiatelor și mănăstirilor din Mitropolia Moldovei și Sucevei (1916-1918)*, Editura Doxologia, Iași, 2018.
129. *Învățătura de credință ortodoxă*, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2009.
130. † JUSTINIAN, Mitropolitul Moldovei, *Apostolat social. Pilde și îndemnuri către cler II*, Tipografia Cărilor bisericești, București, 1948.
131. LARCHET, Jean-Claude, *Viața liturgică*, traducere din limba franceză de Felicia Dumas, Editura Doxologia, 2017.
132. LOGIN, Cezar, *Înainteprăznuirea Nașterii Domnului în ritul bizantin - origine, dezvoltare, structură, ritual și iconografie*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2020.
133. MANOLACHE, Teodor N., *Bibliografia Î.P.S. Nicodim, Patriarhul României*, 1947, Editura Secției Culturale a Arhiepiscopiei Bucureștilor, 1947.
134. MATASĂ, C., „Însemnări de pe „răbușul” unei vieți”, în volumul îngrijit de Gheorghe Dumitroaia, *In memoriam Constantin Matasă*, Editura Constantin Matasă, Piatra Neamț, 2001.
135. MAZOWER, Mark, *Balcanii de la Sfârșitul Bizanțului până astăzi*, Traducere de Tudor Călin Zarojanu, Editura Humanitas, București, 2019.
136. MIHAIL, pr. Paul, *Mitropolitul Irineu Mihălcescu*, Editura Doxologia, Iași, 2012.
137. MILOȘEVICI, Nenad S., *Dumnezeiasca Liturghie – centrul cultului ortodox. Legătura indisolubilă a Sfințelor Taine cu dumnezeiasca Euharistie*, traducere de pr. prof. Ioan ICĂ sr., Editura Deisis, 2012.
138. MITROFANOVICI, Vasile, *Liturgica Bisericii Ortodoxe – Cursuri universitare*, prelucrate, completate și editate de Prof. Dr. Teodor TARNAVSCHI și acum din nou editate și completate de Dr. în teologie și filozofie Nectarie Nicolae COTLARCIUC

- Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei, Editura Consiliului Eparhial Ort - Rom din Bucovina, Cernăuți, 1929.
139. MERTICARIU, Arhim. Lect. Dr. Varlaam, DANIELESCU, Pr. Asist. Dr. Niță Dan, VICOVAN, Pr. Conf. Dr. Ioan, *Păstori ai Bisericii promotori ai culturii – Mitropoliții Moldovei de la începuturi până astăzi*, Editura Trinitas, Iași, 2005.
140. MUNTEANU, Arhimandrit Nicodim, *Jos beția*, Atelierele grafice Socec & Co, București, 1908.
141. MUNTEANU, Arhimandrit Nicodim, *Cuvântări liturgice*, Tipografia Gutenberg Joseph Gobl, București, 1906.
142. MOLDOVAN Drd. Ionel, *Arhipăstoria mitropolitului Pimen Georgescu. Proiecții și reforme pentru clerul de mir (1909-1918)*, Teză de doctorat nepublicată, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Istorie, Iași, 2020.
143. NECULA, Pr. Prof. dr. Nicolae D., *Doctrina și viața religioasă ale Bisericii copte, reflectate în textele ei liturgice (rugăciuni și imne)*, Teză de doctorat, Editura Parenesis, București, 2014.
144. NICA, Diac. Dr. M. Tuță, *Sfântul Antimis. Studiu istoric, liturgic și simbolic*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1943, Ediție anastatică, Nemira, 2014.
145. NICOLESCU, Gheorghe, *et alii, Preoți în lupta pentru făurirea României Mari 1916-1919*, Editura Europa Nova, București, 2000.
146. † NICODEM, Episcopul, Starețul Sfintei Mănăstiri Neamțu, „Cuvântări liturgice – Dumnezeu și dreptatea lui – Mânia lui Dumnezeu în lumea văzută – Scurtă explicare a sf. Liturghii și pomenirea morților. Originale și prelucrări”, Volumul VIII, în: *Semințe evanghelice în Ogorul Domnului*, Tipografia Sf. Monastiri Neamțu, 1933.
147. † NICODEM, Episcopul, Starețul Sfintei Monastiri Neamțu, *Memoriu asupra drepturilor Monastirilor Neamțu-Secu, la folosirea moșiei dimprejurul lor, numită „Vatra Monăstirii”, pe temeiul documentelor anexate la urmă, cum și a stăpânirii de fapt*, Tipografia Sfintei Monastiri Neamțu, 1933.
148. † NICODIM, Patriarhul României, *Cuvântări pastorale și îndemnuri*, Editura și tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, ¹1940.
149. PĂCURARIU, Pr. prof. dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. III, Trinitas, Iași, ³2008.
150. PĂRVU, Pr. Constantin, *Patriarhul Justinian: mărturii fapte și adevăr*, Editura Basilica, București, 2017.

151. PÂRVU, Gabriel, *Pregătiri sufletești pentru zile mari*, Atelierele Socec & Co., București, 1916.
152. PELIN, Cezar, *Preocupări liturgice în opera și activitatea Patriarhilor Bisericii Ortodoxe*, Teză de doctorat nepublicată, Iași, 2012.
153. PENTELESCU, Aurel, PEDA, Gavriil, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853 – 1934). La 150 de ani de la nașterea sa*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003.
154. PENTELESCU, Aurel, PEDA, Gavriil, *Mitropolitul Pimen Georgescu (1853-1934) și Marea Unire din anul 1918*, Editura Militară, București, 2019.
155. † PIMEN, Mitropolitul Moldovei, *Jurământul ostășesc*, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Comp, Iași, 1912.
156. † PIMEN, Mitropolitul Moldovei, *Jurământul și cuvinte ostășești*, Atelierele grafice Socec & co Societatea anonimă, București, 1914.
157. † PIMEN, Mitropolitul Moldovei, *Din vremea marelui război*, Atelierele Socec & Co. Societatea anonimă, București, 1919.
158. † PIMEN, Mitropolitul Moldovei, *Amintiri din Marele Război*, Tipografia Monastirii Neamțu, 1923.
159. † PIMEN, Mitropolitul Moldovei, *Mărășești locul biruinții cu Biserica Neamului*, Tipografia Monastirii Neamțu, 1924.
160. † PLĂMĂDEALĂ, Î.P.S. Antonie, *Amintirile Mitropolitului Antonie Plămădeală*, Editura Cum, București, 1999.
161. POPOVICIU, Aurel, *Tipicul Bisericii Ortodoxe întocmit pentru trebuințele preoților români, studenților în Teologie și ale elevilor Școalelor normale*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, ²1927.
162. PRESCURE, Arhim. Prof. V., *În duhul credinței și al evlaviei ortodoxe*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2006.
163. RAMSEY, John (Patrick), *Clerul inferior în Biserica Ortodoxă slujirea și viața lor după canoane*, Prefață pr. lect. dr. Emilian ROMAN, Traducere Mihai RĂDUCĂ, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2020.
164. ROȘU, Arhidiacon Dr. Vlăduț-Iulian, *Istoria veșmintelor liturgice din Răsăritul Ortodox de la origini până la Sfântul Simeon al Tesalonicului († 1429)*, Editura Cuvântul Vieții, București, 2022.

165. *Rugăciunile Amvonului*, traducere din limba greacă veche de protopresbiter dr. Gabriel MÂNDRILĂ și dr. Laura MÂNDRILĂ, Editura Sofia/Metafrază, București, 2017.
166. SANDU, Preot profesor Vasile, *Oameni de peste vremi. Slujitori în Catedrala Munților*, Editura NC, Iași, 2008.
167. SCHMEMANN, Alexander, *Din apă și din Duh - studiu liturgic al botezului*, trad. Pr. Prof. Ion BUGA, Editura Symbol, 1992.
168. SCHMEMANN Alexander, *Postul cel Mare*, Traducere de Andreea Stroe și Laurențiu CONSTANTIN, Editura Univers enciclopedic, București, 1995.
169. SCHMEMANN, Pr. Alexander, *Euharistia*, trad. de B. RĂDULEANU, București, Editura Bonifaciu, 2003.
170. SCHMEMANN, Alexander, *Introducere în Teologia Liturgică*, Traducere din limba engleză de ieromonah Vasile BĂRZU, Editura Sophia, București, 2009.
171. SCHULTZ, Samuil J., *Călătorie prin Vechiul Testament*, Editura Cartea creștină, Oradea, 2001.
172. † SEBASTIAN Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Osteneli chiriarhale*, Editura Centrului Mitropolitan, Iași, 1954.
173. SEMEN, Pr. Prof. Dr. Petre, *Arheologia Biblică în actualitate*, Editura Trinitas, Iași, 2008.
174. SEMEN, Petre, *Introducere în teologia profeților scriitori*, Editura Doxologia, Iași, 2010.
175. SPIDLÍK, Tomás S.J., *Spiritualitatea Răsăritului creștin. II. Rugăciunea*, traducere diac. Ioan I. ICĂ jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.
176. STĂNILOAE, Pr. prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ²1996.
177. STĂNILOAE, Preot Profesor Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ³2003.
178. STĂNILOAE, Preot Profesor Dr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ²2004.
179. STĂNILOAE, Preot Profesor Dr. Dumitru, *Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2016.

180. STREZA, Ciprian, *Anaforaua euharistică a Sfântului Vasile cel Mare. Istorie – text – analiză comparată – comentariu teologic*, Editura Astra Museum, Editura Andreiana, Sibiu, 2013.
181. † STREZA, P.S. Dr. Laurențiu, Episcopul Caransebeșului, *Tainele de inițiere creștină în Bisericile Răsăritene*, Trinitas, Iași, 2002.
182. † STREZA, Dr. Laurențiu, *Din exilul păcatului la masa împărăției. II Pelerini cu Hristos spre Înviere, prin Postul Mare*, Editura Andreiana, Sibiu, 2017.
183. VICOVAN, Pr. Ion, *Ioan Irineu Mihălcescu „Apostol al teologie românești”*, Vol. I, Trinitas, Iași, 2004.
184. VICOVAN, Pr. Ion, *Ioan Irineu Mihălcescu un ierarh luptător*, Vol. II, Trinitas, Iași, 2004.
185. VICOVAN, Pr. Ion, *Mitropolitul Sebastian Rusan (1950-1956) o flacără aprinsă într-o epocă de întuneric*, Editura Performantica, Iași, 2008.
186. VÎLCIU, Pr. Marian, *Sfânta Taină a Preoției în riturile liturgice actuale*, Editura Valahia University Press, Târgoviște, 2008.
187. VLAD, Pr. Dr. Vasile, *Dimensiunea liturgică a vieții religios-morale*, Editura Univ. Aurel Vlaicu, Arad, 2009.
188. VINTILESCU, Preot Profesor Dr. Petre, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
189. VINTILESCU, Preot Profesor Dr. Petre, *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor*, Editura Basilica, București, 2020.
190. *Uniți în cuget și în simțiri. Unitate de credință și de neam. I Studii și articole*, Editura Basilica, București, 2018.
191. USPENSKI, Leonid, *Teologia Icoanei în Biserica Ortodoxă*, Studiu introductiv și traducere Teodor Baconsky, Ediție electronică Apologeticum, 2006.

F. Studii, articole, pastorale, cuvântări și acte oficiale

191. ACTE OFICIALE, „Raportul Nr. 1318 din 1912 al protoieriei Botoșani”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVII (1913), Nr. 2, pp. 161-166.
192. „Alegerea Î.P.S. Dr. Irineu Mihălcescu ca Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 12, pp. 467-473.

193. ALEXA, Arhid. Petre, „Hramul la Mănăstirea Putna”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXX (1954), Numărul 9-10, pp. 110-112.
194. ASISTENT, „O solemnitate pioasă”, în: *Mitropolia Moldovei*, II (1926), Nr. 6, pp. 133-136.
195. ASISTENT, „O solemnitate la Mitropolie”, în: *Mitropolia Moldovei*, VI (1930), Nr. 10, pp. 267-269.
196. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Uniformitatea în săvârșirea serviciilor divine”, în *Studii Teologice*, I (1949), Nr. 9-10, pp. 781-813.
197. BRANIȘTE, Preot Profesor Ene, „Însemnătatea Sfintei Liturghii pentru viața creștină. Material catehetic și omiletic pentru explicarea Sfintei Liturghii”, în: *Glăsu Bisericii*, X (1951), Nr. 1-3, pp. 33-36.
198. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Viața interioară și trăirea religioasă a preotului pe drumul desăvârșirii în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIV (1956), Nr. 1-2, p. 123-138.
199. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Rânduiala slujbei în sobor de preoți fără diaconi”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII (1960), Nr. 3-4, pp. 218-257.
200. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Iconografia creștină ca disciplină de studiu și cercetare – obiectul, scopul și importanța ei. Discipline înrudite și auxiliare. Literatura ei principală”, în: *Studii Teologice*, XIV (1962), Nr. 5-6, pp. 328-349.
201. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice în cult și în săvârșirea Tainelor”, în: *Ortodoxia*, XV (1963), Nr. 2, pp. 216-224.
202. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Preoția și chipul preotului după Sfânta Scriptură”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXIII (1965), Nr. 5-6, pp.483-502.
203. BRANIȘTE, Preot Profesor Ene, „Probleme de actualitate ale Bisericilor de azi. Dezvoltare (evoluție) și revizuire (adaptare) în cult din punct de vedere ortodox”, în: *Ortodoxia*, XXI (1969), Nr. 2, pp. 197-215.
204. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Despre cinstirea Sfinților în Biserica Ortodoxa (studiu istorico-liturgic)”, în: *Ortodoxia*, XXXII (1980), Nr. 1, pp. 44-67.
205. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene „Uniformitatea în săvârșirea serviciilor divine”, în: *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune. Studii de Teologie Liturgică*, Ediție îngrijită de ̄ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2013, pp. 346-377.

206. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice în cult și în săvârșirea Tainelor”, în: *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune. Studii de Teologie Liturgică*, Ediție îngrijită de ȋ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2013, pp. 378-389.
207. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Problema unificării calendarului liturgic în Bisericile Ortodoxe”, în: *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune Studii de Teologie Liturgică*, Ediție îngrijită de ȋ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2013, p. 654-706.
208. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Preoția și chipul preotului după Sfânta Scriptură”, în: «*Preoții Tăi, Doamne, se vor îmbrăca întru dreptate...*» *Studii de Teologie Pastorală, predici și cuvântări*, Vol. IV, Ediție îngrijită de ȋ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 11-36.
209. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, „Rânduiala slujbei în sobor de preoți fără diaconi”, în: „*Vremea este a face Domnului...*” *Studii de Teologie Liturgică și Artă creștină*, Vol. II, Ediție îngrijită de ȋ Î.P.S. Dr. Laurențiu Streza, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului, și Conf. Dr. Ciprian-Ioan Streza, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 328-375.
210. BRÂNZEI, Pr. Valerian, „Repaosul duminical”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1933), Nr. 1, pp. 25-27.
211. C. N., „Cronica eparhială – Distincții pentru preoți”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 7-8, p. 468.
212. CÂNDEA, Preot Spiridon, „Pictura creștină”, în: *Învățătura despre icoane reflectată în Teologia Ortodoxă românească II. Studii și articole*, Editura Basilica, București, 2017, pp. 40-52.
213. „Câte cârciumi avem”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII (1924), Nr. 7, p. 444.
214. CHIRICA, Misionar al Mitropoliei Econ. P., „Î.P.S. Pimen în Basarabia”, în: *Mitropolia Moldovei*, II (1926), Nr. 10, pp. 215-218.

215. CHIȚESCU Prof. Nicolae, „*In memoriam*: la treizeci de ani de la trecerea la cele veșnice a profesorului de teologie și Mitropolitului Ioan Irineu Mihălcescu”, în: *Studii Teologice*, XXX (1978), Nr.1-2, pp. 333-342.
216. CIOROIANU, Protopop Dr. Ștefan, „Domnul nostru Iisus Hristos la sate”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XL (1922), Nr 10, pp. 750-754.
217. CIOBOTARU, Liliana, „Câteva considerații privind viața și activitatea lui Ioan Irineu Mihălcescu”, în: *Analele Buzăului IV*, Buzău, 2012, pp. 93-105.
218. CLEOPA, Arhim. Ilie, „Cuvânt de lămurire în legătură cu rătăcirile stiliștilor”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIII (1955), Nr. 3-4, pp. 251-294.
219. COMAN, Pr. prof. univ. dr. Constantin, „Biblia în Biserică”, în: *Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie izvoare ale vieții veșnice*, Trinitas, Iași, 2008, pp. 32-44.
220. COMISIA DE REDACTARE a „Tipicului bisericesc”, „Cuvânt de lămurire”, în: *Tipic bisericesc cuprinzând rânduiala celor șapte laude, a Sfintei Liturghii, a Sfintelor Taine și a ierurgiilor mai de seamă, precum și alte îndrumări liturgice pentru uzul Școlilor Teologice, preoților și parohiilor din Patriarhia Română*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, pp. 5-10.
221. CRAINIC, Nichifor, „Irineu Mihălcescu”, în: *Studii Teologice*, VII (1938-1939), Nr. 1, pp. 5-19.
222. CRAINIC, Prof. Nichifor, „Irineu Mihălcescu”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 12, pp. 453-466.
223. CROITORU, Conf. univ. dr. Ion Marian, „Sinodul I Ecumenic în cultul Bisericii”, în: Cristian SONEA și Paul SILADI, *In honorem pr. prof. univ. dr. Valer Bel*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2018, pp. 299-323.
224. CRONICAR, „Conferința ținută de Înalt Preasfințitul Mitropolit Sebastian cu vicarul, consilierii administrativi, protopopii, stareții și starețele de mănăstiri din cuprinsul Mitropoliei Moldovei și Sucevei”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXVI (1950), Nr. 1, 2, 3, 4, 5, pp. 91-102.
225. CRONICĂ INTERNĂ, „M. S. Regina Maria, la Iași”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XL (1916), Nr. 3, pp. 248-256.
226. DAMȘA, Diacon prof. Teodor V., „Sfântul Antimis. Importanța sa istorică”, în: *Mitropolia Banatului*, XXXVI (1986), Nr. 6, pp. 35-41.

227. † Î.P.S DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Mitropolitul Irineu Mihălcescu - un teolog luptător și un misionar erudit”, în: *Teologie și Viață*, VIII (LXXIV), 1998, Nr. 1-4, pp. 132-136.
228. † Î.P.S. DANIEL Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Cuvânt înainte”, în: *Viața, Acatistul și Paraclisul Sf. Cuv. Parascheva*, Editura Trinitas, Iași, 2005, pp. 3-9.
229. † Î.P.S. DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Cuvânt înainte”, în: *Părintele Cleopa Ilie (1912-1998). Prieten al sfinților și duhovnic al credincioșilor, in memoriam*”, Ediție îngrijită de Arhim. Timotei Aioanei, Ierom. Petru Bălan și Pr. Constantin Prodan, Editura Trinitas, Iași, 2005, pp. 11-12.
230. † Î.P.S. DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, „Un voievod – icoană luminoasă a sufletului poporului român”, în: *Dăruire și dăinuire. Raze și chipuri de lumină din istoria și spiritualitatea românilor*, Editura Trinitas, Iași, 2005, pp. 92-103.
231. „Dezbaterile Sfântului Sinod, „Ședința din 13 decembrie 1935”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LIII (1935), Nr. 11-12, pp. 161-216.
232. DINCĂ, Diac. George, „Chipuri de ierarhi: compozitori, traducători, prelucrători și mari cântăreți ai muzicii bisericești (I)”, în: *Glasul Bisericii*, XXXIV (1975), Nr. 7-8, pp. 815-860.
233. „Dintre motivele pentru care poporul nostru n-are încredere în preoții tineri și fug de ei, căci: nu-i cunosc!”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1933), Nr. 11, pp. 273-274.
234. DUȚU, Pr. Drd. Constantin, „Importanța Vechiului Testament ca izvor al predicii”, în: *Studii Teologice*, XXX (1978), Nr. 1-2, pp. 33-45.
235. FECIORU, Pr. Dumitru, „Introducere”, în: *Despre preoție la Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie din Nazianz, Sfântul Efrem Sirul*, traducere introducere și note de pr. Dumitru FECIORU, Editura Sofia și Editura Biserica Ortodoxă, București, 2004, pp. 5-22.
236. FERDINAND I, „Decretul de promulgare a votului Sfatului Țării”, în: *Unirea Basarabiei. Fapte și documente*, Editura Adevărul S. A., București, 1928, p. 68.
237. FLOCA, Magistrand Ioan I., „Dispensa în dreptul bisericesc”, în: *Studii Teologice*, VII (1955), Nr. 1-2, pp. 107-121.

238. G., „Sărbătoarea duminicii. Istoricul ei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XI (1897), Nr. 1, pp. 3-18.
239. GASPAR, Pr. Mina, „Beția și fumatul”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII (1924), Nr. 5, pp. 279-280.
240. GEORGESCU, Pr. Vasile I., „Beția este plaga societății”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, (1923), Nr. 4, pp. 252-254.
241. † GHERASIM Putneanu, Episcop vicar, „Ce trebuie să se găsească pe sfânta masă?”, în: *Precizări tipiconale*, Suceava, 2002, pp. 78-79.
242. GRIGORIȚĂ, Pr. Prof. Univ. Dr. George, „Continuitate și înnoire în organizarea Bisericii Ortodoxe Române”, în: *Statul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (text adnotat)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2022, pp. 12-24.
243. GRUMĂZESCU, Pr. Icon. Corneliu M., „Șaptezeci de lucrări. Opera Î.P.S. Mitropolit Nicodim”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 6, pp. 229-231.
244. HODOROABĂ, Pr. N., „Iarăși calendarul?”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 9, pp. 916-918.
245. ICĂ, diac. Ioan I. jr., „Împărtășirea continuă pro și contra – o dispută perenă și lecțiile ei”, în: *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse. Mărturiile Tradiției*, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2006, pp. 5-124.
246. ICĂ, Diac. Ioan I. jr., „Mistagogia realist-simbolică – o propunere laică de recentrare euharistic-sacramentală a celebrării Liturghiei”, în: *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului - integrala comentariilor liturgice bizantine studii si texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011, pp. 333- 338.
247. ICHIM, Dumitru, „Învățătura ortodoxă despre sfintele icoane”, în: *Învățătura despre icoane reflectată în Teologia Ortodoxă românească III. Studii și articole*, Basilica, București, 2017, pp. 115-126.
248. IRIMIA, Pr. drd. Petru-Ionuț, „Mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei, apologet al zilei de odihnă și alcătuitor al slujbei „Jurământului ostășesc”, în: *Studia Doctoralia Andreiana*, XI (2022), Nr. 2, pp. 294-305.
249. IRIMIA, Pr. drd. Petru-Ionuț, „Măreția preoției, preocuparea pentru predică și grija pentru sănătatea trupească și sufletească a păstoriților observate în activitatea și opera Mitropolitului Pimen Georgescu (1909-1934)”, în: *De la lumina rugăciunii la*

Teologia luminii. Aspecte ale cercetării doctorale actuale, Editura Doxologia, Iași, 2022, pp. 651-661.

250. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Decizia Nr. 2”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 1, pp. 6-26.
251. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Cuvântare rostită cu prilejul patronului Liceului Ortodox de Fete din Iași”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 3, pp. 105-108.
252. † Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Decizia Nr. 9”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 4, pp. 119-220.
253. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală la Paști anul 1940”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI(1940), Nr. 4, pp. 169-175.
254. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Circulara Nr. 3699 din 17 iulie 1940”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 7-8, pp. 486-487.
255. † IRINEU Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Epistolă Pastorală la începutul Postului Crăciunului”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 11, pp. 585-589.
256. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală de Crăciun –anul 1940”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 12, pp. 653-657.
257. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală de Sfintele Sărbători ale Paștilor”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVII (1941), Nr. 4, pp. 161-165.
258. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Cum trebuie sărbătorit Anul Nou”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVIII (1942), Nr. 1-2, pp. 1-7.
259. † IRINEU Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală adresată credincioșilor cu prilejul Sfintelor Paști”, în: *Mitropolia Moldovei*, Anul XVIII (1942), Numărul 3, pp. 77-83.
260. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală de Paști 1943”, în: *Mitropolia Moldovei*, XIX (1943), Nr. 3-4, pp. 93-99.
261. † IRINEU, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Circulara 3183/1947”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXIII (1947), Nr. 1, 2, 3 și 4, pp. 44-46.
262. IVAN, Diac. I., „Patriarhul Nicodim și Mănăstirea Neamț”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LIV (1978), Nr. 3-4, pp. 360-367.
263. IVAN, Diac. prof. I., „Sfântul Antimis. Importanța unor sfinte Antimise de la Mănăstirile Neamț și Secu”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIV (1968), Nr. 5-6, pp. 269-297.

264. JEBELEAN, Livius I., „Sfântul Antimis. I. Semnificația dogmatică și importanța sa liturgică”, în: *Mitropolia Banatului*, XXXVI (1986), Nr. 5, pp. 27-34.
265. † JUSTINIAN, P.S. Vicar, „Cuvântare la hirotonia în arhieru”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXI (1945), Nr. 4, 5, 6, pp. 13-17.
266. LAPEDATU, Ministru, „Cuvântare la înhumarea Mitropolitului Pimen Georgescu”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 11, pp. 414-415.
267. † LAURENȚIU, Mitropolitul Ardealului, „Cateheză și misiune prin Liturghie în societatea de azi. Noi condiții social-umane și personale”, în: *Plinitu-S-a, Hristoase, Taina Răscumpărării Tale – Studii de teologie Liturgică*, Editura Andreiana, Sibiu, 2012, pp. 199-215.
268. LOGIN, Cezar, „Prohodul Maicii Domnului”, în: *Teologie și practică liturgică – studii*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2014, pp. 172-176.
269. LUNGOCI, Preot Sorin, „Obstacole în calea dobândirii autonomiei familiale”, în: *Altarul Banatului*, XXI (LX), 2010, Nr. 1-3, p. 144-149.
270. MIHAIL, pr. Paul, „Mitropolitul Irineu Mihălcescu. Amintiri dintr-o viață de om”, în: *Teologie și Viață*, VIII (LXXIV), 1998, Nr. 1-4, pp. 132-136.
271. MIHĂLCESCU, † Î.P.S. Dr. Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Cuvântarea rostită cu prilejul investirii de către Majestatea Sa”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 12, pp. 475-480.
272. MIHOC, Pr. prof. univ. Vasile, „Biblie, Tradiție și Biserică”, în: *Sfânta Scriptură și Sfânta Liturghie izvoare ale vieții veșnice*, Editura Trinitas, Iași, 2008, pp. 320-338.
273. *Monitorul oficial*, 19 mai 1915, Numărul 38, p. 1790.
274. NECULA, Pr. prof. dr. N. Nicolae, „De ce nu se folosește muzica instrumentală în bisericile ortodoxe?”, în: *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Vol. I, Editura Trinitas, București, 2014, pp. 78-85.
275. NECULA, Pr. prof. dr. Nicolae D., „Este jurământul act de cult? Cum trebuie depus? în: *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Vol. I, Editura Trinitas, București, 2014, pp. 98-102.
276. NECULA, Pr. prof. dr. Nicolae D., „Ce trebuie să știm despre tradițiile sau datinile legate de sărbătorile creștine?” în: *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, Vol. II, Editura Trinitas, București, 2014, pp. 244-253.

277. NEDELCU, Dr. Silviu-Constantin, Pîtiu, Preot Mihai, „Aspecte mai puțin cunoscute din biografia Patriarhului Nicodim Munteanu (1864-1948): textele semnate de acesta în revista „Mitropolia Moldovei” în anul 1935, în calitate de Mitropolit al Moldovei”, în: *Glasul Bisericii*, LXXVIII (2019), Nr. 10-12, pp. 146-154.
278. † Î.P.S. Mitropolit NICODEM, „Pastorală la intrarea în Mitropolia Moldovei și Sucevei”, în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr. 3, pp. 58-63.
279. † Î.P.S. Nicodem Mitropolit, „Pentru respectarea repausului Duminical”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1935), Nr. 10, pp. 294-295.
280. † Î.P.S. NICODIM, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorala - Lămuriri asupra calendarului”, în: *Mitropolia Moldovei*, XII (1936), Nr. 12, p. 465-475.
281. † Î.P.S. NICODIM, Mitropolit al Moldovei, „Cuvânt de învățătură creștinească la ziua Învierii Domnului”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 4, pp. 109-117.
282. † Î.P.S. NICODIM, „Cuvântare la instalarea ca Patriarh”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 7-8, pp. 264-267.
283. NONEA, Preot Constantin, „1909-1934”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 2, pp. 35-37.
284. NONEA, pr. Constantin, „Aniversare omagială”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 2-3, pp. 45-52.
285. NONEA, pr. Constantin, „Punct de glorie”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 5, pp. 168-185.
286. NONEA, pr. Constantin, „Aniversare patriarhală”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIII (1945), Nr. 11-12, pp. 678-680.
287. NONEA, Pr. Constantin, „Recenzie «Osteneli Chiriarhale» de Sebastian, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Vol. I, 465 pagini cu 35 ilustrații în text, plus 2 planșe, Tipografia Centrului Mitropolitan, M-rea Neamț, 1954”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXX (1954), Nr. 11, pp. 72-80.
288. „Notele biografice ale Î.P.S. Mitropolit Irineu Mihălcescu”, în: *Mitropolia Moldovei*, XIV (1939), Nr. 12, pp. 568-571.
289. „Oficiale”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVII (1941), Nr. 4, pp. 175-176.
290. PARTEA OFICIALĂ, „Dezbaterile Sfântului Sinod (Supliment)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LIII (1935), Nr. 3-4, p. 33-64.
291. PARTEA OFICIALĂ, „Dezbaterile Sfântului Sinod (Supliment)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LIII (1935), Nr. 7-8, pp. 97-128. PARTEA OFICIALĂ, „Dezbaterile

- Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Sesiunea ordinară din anul 1950 – Sumarul ședințelor a I-a și a II-a din 28 februarie 1950”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), Nr. 7-9, pp. 287-300.
292. PARTEA OFICIALĂ, „Dezbaterile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Sesiunea ordinară din anul 1950 – Ședința din 4 octombrie 1950”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), Nr. 11-12, pp. 545-562.
293. PARTEA OFICIALĂ, „Lucrările Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române – Sumarul ședinței din 14 aprilie 1955”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXIII (1955), Nr. 5, pp. 462-476.
294. PETROAIA, Preot Lucian, „Slujba Sfântului Maslu - o analiză teologicoliturhică”, în: *Taina Sfântului Maslu. Implicații eclesial-liturgice și terapeutice-pastorale*, Coordonatori: Pr. Prof. Dr. Ioan TULCAN, Pr. Lect. Dr. Lucian FARCAȘIU, Protos. Lect. Dr. Teofan MADA, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2012, pp. 178-220.
295. PETROAIA, Preot Lucian Vasile, „Aspecte canonice, liturgice și practice privind înmormântarea pruncilor nebotezați, în Biserica Ortodoxă”, în: *Lex orandi studii de teologie liturgica*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2021, pp. 43-73.
296. PETROAIA, Preot Lucian Vasile, „Slujba Sfântului Maslu - o analiză teologicoliturhică”, în: *Lex orandi studii de teologie liturgica*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2021, pp. 170-171.
297. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorala – Bine v-am găsit”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII (1909), Nr. 12, pp. 1362-1367.
298. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Rugăciune la sfințirea monumentului lui Cuza-Vodă”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVI (1912), Nr. 3, p. 296.
299. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Cuvântare la dezvelirea statuii lui Alexandru Ioan Cuza”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVI (1912), Nr. 3, pp. 297-298.
300. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Jurământul Ostășesc”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVI (1912), Nr. 9, pp. 841-846.
301. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Rugăciuni care se citesc în vreme de război, pentru Rege, oaste și popor”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XL (1916), Nr. 5-6, pp. 379-381.

302. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Rugăciune rostită la Te-Deum în Catedrala Mitropolitană în ziua Unirii”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 2, p. 65.
303. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Circulara nr. din către Protopopii”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 5, pp. 116-117.
304. † Î.P.S. PIMEN Mitropolit al Moldovei și Sucevei și Președinte al Sfântului Sinod, „Pastorală cu privire la calendarul îndreptat și data serbării Sf. Paști în 1929”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 10, pp. 213-218.
305. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Circulară Numărul 6444 din 24 septembrie 1928” în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 10, pp. 226-227.
306. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Repausul duminical - Scrisoare adresată Domnului Ministru”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 11, p. 253.
307. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Rugăciune la Te-Deumul împlinirii celor 10 ani de la Unirea țărilor surori în o singură țară - România Mare”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 12, pp. 261-262.
308. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Circulară Numărul 7619, din 26 noiembrie 1928 dată celor 11 protoierii cu privire la păcatul sinuciderii”, în: *Mitropolia Moldovei*, IV (1928), Nr. 12, p. 283.
309. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorală de Crăciun 1928”, în: *Mitropolia Moldovei*, V (1929), Nr. 1, pp. 289-295.
310. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Primejdia spiritului metilic – cuvântare în Senat ședința din 16 martie 1929”, în: *Mitropolia Moldovei*, V (1929), Nr. 4, pp. 401-402.
311. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Circulara Numărul 6784 din 25 noiembrie 1929”, în: *Mitropolia Moldovei*, V (1929), Nr. 11, pp. 591-592.
312. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Rugăciune”, în: *Mitropolia Moldovei*, VI (1930), Nr. 3, pp. 61-63.
313. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorală de Înviere 1930”, în: *Mitropolia Moldovei*, VI (1930), Nr. 4, pp. 93-95.
314. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorală de Înviere din anul 1932”, în: *Mitropolia Moldovei*, VIII (1932), Nr. 4, pp. 89-92.

315. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorală de sfintele sărbători a Nașterii Domnului și a Anului Nou”, în: *Mitropolia Moldovei*, VIII (1932), Nr. 12, pp. 329-332.
316. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Pastorală de Sfintele Paști din 1933”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1933), Nr. 4, pp. 65-69.
317. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Datoria preoților e de a predica cuvântul lui Dumnezeu pentru înfrățire oamenilor, ferindu-se a se amesteca în luptele dintre partidele politice”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1933), Nr. 11, pp. 261–265.
318. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Predica în Catedrala Mitropolitană (ordin circular numărul 5520 către personalul titrat al Catedralei)”, în: *Mitropolia Moldovei*, IX (1933), Nr. 11, p. 266.
319. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Î.P.S. Mitropolit Pimen se îngrijește de sănătatea poporului în vremea luptelor grele”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934) Nr. 2-3, pp. 57-59.
320. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Subiectele pentru conferințele generale preoțești din 1934”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 9, pp. 343-344.
321. † Î.P.S. PIMEN, Mitropolitul Moldovei, „Legea repaosului duminical și starea de decădere morală a poporului”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 9, pp. 352-354.
322. PETCU, Adrian Nicolae, „Mitropolitul Sebastian Rusan, finul lui Groza dar și dușmanul comuniștilor”, în: *Rost*, I (2003), Nr. 10-11, pp. 45-48.
323. POPESCU, Diacon C., „Congresul Adunării Generale a Învățătorilor din România întregită, la Iași Te Deum-ul de la Sf. Mitropolie”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 9, pp. 347-351.
324. POPESCU, Pr. Victor N., „Cronica Internă - Alegerea, investirea și instalarea Î.P.S. Nicodim ca Mitropolit”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LIII (1935), Nr. 1-2, pp. 46-48.
325. REDACȚIA, „Moartea Î.P.S. Pimen Georgescu”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 11, pp. 409-424.
326. REDACȚIA, „Hirotonia în arhiereu a Preasfințitului Justinian Marina Vasluiuanu”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXI (1945), Nr. 4, 5, 6, pp. 6-8.

327. REDACȚIA, „Înalt Preasfințitul Sebastian Mitropolitul Moldovei și Sucevei”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXVI (1950), Nr. 1, 2, 3, 4 și 5, pp. 1-7.
328. REDACȚIA, „Pomenirea de 40 de zile, a sufletului adormitului întru fericire, Sebastian Mitropolitul”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXII (1956), Nr. 11-12, pp. 683-687.
329. ROȘESCU, Pr. C., „Primejdii”, în: *Mitropolia Moldovei*, VI (1930), Nr. 3, pp. 63-66.
330. Roșescu, Pr. Const., „Referatul Consistoriului Spiritual Eparhial din 10 martie 1941 asupra activității sale (1932-1941) – Prevenirea căsătoriilor necanonice”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVII (1941), Nr. 4, pp. 207-215.
331. „Rugăciunea de dezlegare a cununii religioase”, în: *Mitropolia Moldovei*, XVI (1940), Nr. 1-2, p. 104.
332. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Cultul divin ortodox, o Cincizecime perpetuă înainte”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *Studii de teologie și spiritualitate liturgică (I)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 9-14.
333. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Sfântul Altar, hotarul dintre cer și pământ și poarta veșniciei”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *Studii de teologie și spiritualitate liturgică (I)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp.73-78.
334. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Locul și importanța rugăciunii *Tatăl nostru* în Sfânta Liturghie”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *Studii de teologie și spiritualitate liturgică (I)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 141-145.
335. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Cununia - icoană a împărăției lui Dumnezeu Sfânta”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *Studii de teologie și spiritualitate liturgică (I)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 151-155.
336. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Sărbătorile împărătești ale Mântuitorului în Biserica Ortodoxă. Evaluare în perspectiva dialogului ortodox-romano-catolic”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *Studii de teologie și spiritualitate liturgică (II)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 26-38.
337. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „Dimensiunea eshatologică a cultului divin ortodox”, în colecția „*În Biserica slavei Tale*” *studii de teologie și spiritualitate liturgică (III)*, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 122-134.
338. SAVA, Pr. Lect. Dr. Viorel, „Nădejdea învierii și a vieții veșnice exprimate în rugăciunile pentru cei adormiți”, în: *Analele științifice ale Universității „Al. I.*

- Cuza” din Iași*, Serie nouă, Tom V, Anul 1999-2000, Editura Universității „Al. I. Cuza”, pp. 65-73.
339. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Familia creștină astăzi: provocări, șanse, perspective – răspunsuri gândite de Sfântul Ioan Gură de Aur în vremea lui pentru timpul nostru”, în: *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (Serie Nouă), Tom XII, An 2007, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, p. 73-92.
340. SAVA, Pr. Prof. univ. dr. Viorel, „Hirotonia episcopului în Tradiția Ortodoxă - aspecte liturgice și semnificații teologice-duhovnicești”, în *Teologie și Viață*, XXXI (XCVII), 2021, Nr. 1-4, pp. 48-68.
341. SCRIBAN, Arhim., „Anul Nou la Mitropolia Moldovei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLI (1923), Nr. 4, pp. 293-294.
342. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală de Învierea Domnului – anul 1950”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXVI (1950), Nr. 1, 2, 3, 4, și 5, pp. 103-110.
343. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală la Nașterea Domnului 1950”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXVI(1950), Numărul 6, 7, 8, 9, 10, 11 și 12, pp. 87-93.
344. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Circulara Numărul 6434 din 30 iunie 1951”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXVII (1951), Numarul 1, 2, 3, 4, 5, 6 și 7, pp. 91-92.
345. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Circulara Numărul 2447/1951”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXVII (1951), Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6 și 7, pp. 125-128.
346. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Pastorală de Paști 1953”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXIX (1953), Nr. 3, 4, pp. 11-16.
347. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Către preoți în prag de Anul Nou”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXX (1954), Nr. 1, 2, pp. 1-2.
348. † SEBASTIAN, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, „Cuvânt de îndrumare către credincioșii care s-au lăsat amăgiți de înșelători”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXI (1955), Nr. 9, pp. 489-495.
349. SIMEDREA, Pr. Teodor († Tit Simedrea), „Antimisul”, în: *Mitropolia Olteniei*, V (1953), Nr. 9-10, pp. 558-561.

350. SIMIONESCU, Iconom Al. Consilier Eparhial, Protoiereu Județul Botoșani, „Amintiri din bogata activitate a Î.P.S. Mitropolit Pimen”, în: *Mitropolia Moldovei*, X (1934), Nr. 2, pp. 43-52.
351. SIMONOPETRITUL, Ieromonah Makarios, *Triodul explicat. Mistagogia timpului Liturgic*, Traducere diac. Ioan I. ICĂ jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000.
352. STAN, Pr. Prof. Univ. Dr. Liviu, „Diaspora ortodoxă”, în: *Biserica și dreptul. 5. Probleme canonice actuale*, Ediție coordonată de Pr. Conf. Univ. Dr. Irimie Marga, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 194-222.
353. STAN, Pr. Prof. Univ. Dr. Liviu, „Căsătoria religioasă și familia”, în: *Revista Teologică*, XXXI (1941), Nr. 7-8, pp. 317-325.
354. STAN, Pr. Prof. Univ. Dr. Liviu, „Diaspora ortodoxă”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII (1950), Nr. 11-12, pp. 603-617.
355. STAN, Pr. Prof. Univ. Dr. Liviu, „Căsătoria religioasă și familia”, în: *Biserica și Dreptul. Studii de Drept Canonic Ortodox. 5. Probleme canonice actuale*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 351-360.
356. STATUTUL PENTRU ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, în: *Monitorul Oficial al României*, Partea I, Nr. 97/10.II.2020.
357. STĂNESCU, N. V., „Sensul ortodox al icoanei”, în: *Învățătura despre icoane reflectată în Teologia Ortodoxă românească II. Studii și articole*, Editura Basilica, București, 2017, pp. 17-39.
358. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Maica Domnului ca Mijlocitoare”, în: *Ortodoxia*, IV (1952), Nr. 1, pp. 74-129.
359. ȘTEFĂNESCU, I. D., „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungrovlahiei, Loctiitor al Tronului Cezareei Capadociei și Patriarhul României”, *Prinos închinat Înaltpreașfințitului Nicodim, Patriarhul României*, Tipografia Cărților Bisericești, 1946, București, pp. XV- XXX.
360. ȘTEFĂNESCU, I. D., „Nicodim, Arhiepiscopul Bucureștilor, Mitropolitul Ungrovlahiei, Loctiitor al Tronului Cezareei Capadociei și Patriarhul României”, în: *Patriarhul Nicodim Munteanu. Un mărturisitor al luminii în vremuri întunecate*, Editura Basilica, București, 2019, pp. 88-109.
361. STREZA, Ciprian, „Sfânta Liturghie – taina întâlnirii personale a omului cu Dumnezeu”, în: *Ortodoxia*, IV (2012), Nr. 3, p. 97-122.

362. STREZA, Pr. Lect. Dr. Dan, „Aspecte ontologice ale timpului liturgic”, în: *Revista Teologică*, XXVII (2017), Nr. 9, pp. 139-151.
363. „Supliment. Partea Oficială. Ședința din 9 martie 1937”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LV (1937), Nr. 7-10, pp. 1-33.
364. „Tablou cu dezideratele exprimate de cucernicii preoți în conferințele pastorale, ținute în arhidieceza sf. Mitropolii a Moldovei și Sucevei în Anul 1914”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIX (1915), Nr. 3, pp. 320-321.
365. † TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Sfântul Antimis, semn al lucrării Duhului Sfânt”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVI (1988), Nr. 11-12, pp. 38-40.
366. TEODOREANU, Ionel, „Mitropolitul Nicodim”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 1, pp. 1-4.
367. TEODORESCU, Virgiliu Z., „Emil Păsculescu-Orlea, un portret de înaltă conștiință cetățenească”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIX (2001), Nr. 1-2, pp. 196-205.
368. † P.S. TEOFIL al Romanului, „Un om la locul lui”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXI (1955), Nr. 3, pp. 81-83.
369. TIMOFTE, Pr. drd. Marian, „Patriarhul Nicodim autor și traducător de cărți teologice”, în: *Aspecte ale cercetării științifice doctorale, astăzi*, Editura Doxologia, Iași, 2020, pp. 167-178.
370. ȚINCOA, Iconom Ioan P., „Serbările jubiliare ale Universității din Iași și punerea temeliei noilor clădiri de la M-rea Cetățuia”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXV (1911), Nr. 7, pp. 790-800.
371. TUDOSE, Pr. Silviu, „Practici neortodoxe și abateri liturgice privind săvârșirea Tainei Botezului și a Cununii”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, II (2011) Nr. 1, pp. 193-212.
372. VARTOLAȘ, Pr. Gh., „Botezul pentru morți”, în: *Mitropolia Moldovei*, XIX (1943), Nr. 1-2, pp. 28-44.
373. VASILACHE, Diac V. Gh., „Î.P.S. Nicodem în vizită canonică la Fălțiceni, Mălini și Mănăstirea Slatina”, în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr. 7-8, pp. 217-221.
374. VASILACHE, Diac V. Gh., „În vizită canonică la Ruginoasa”, în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr. 9, pp. 249-253.

375. VASILACHE, Diac. V. Gh., „Alegerea și instalarea Starețului Mănăstirii Neamțului și a Egumenului de la Mănăstirea Secu”, în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr. 9, pp. 256-259.
376. VASILACHE, Diac V. Ghe., „Î.P.S. Mitropolit la Târgu Neamț” în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr. 10, pp. 278-281.
377. VASILACHE, Diac. V. Ghe., „Hramul de la Mănăstirea Secului”, în: *Mitropolia Moldovei*, XI (1935), Nr.10, pp. 282-285.
378. VASILACHE, Pr. Haralambie, „Sărbătorirea onomasticii Î.P.S. Nicodim Mitropolitul Moldovei”, în: *Mitropolia Moldovei*, XV (1939), Nr. 1, pp. 4-9.
379. VASILESCU, Emilian, „Bibliografia P.S. Arhiepiscopul Mihălcescu – Craioveanu”, în: *Studii Teologice*, VII (1938-1939), Nr. 1, pp. 245-325.
380. VICOVAN, pr. lect. Ion, „Un om al istoriei Mitropolitul profesor Irineu Mihălcescu”, în: *Teologie și Viață*, VIII (LXXIV), 1998, Nr. 1-4, pp. 137-153.
381. VICOVAN, Pr. lect. dr. Ion, „Aspecte legate de alegerea preotului Ioan Marina ca Episcop-Vicar la Iași”, în: *Teologie și Viață*, XI (LXXVII) 2001, Nr. 8-12, pp. 148-157.
382. ZAMFIRESCU, I., „Lucrările Sinodului Mitropolitan ședința de la 28 martie 1955”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXI (1955), Nr. 4, pp. 237-240.

G. Surse web

380. <https://stb-sindicat.ro/se-implinesc-95-de-ani-de-la-intrarea-in-vigoare-a-legii-repausului-duminical-si-a-sarbatorilor-legale/>, accesat la 28.11.2022, ora 5.32.
381. „Legea nr. 446 din 30 noiembrie 2006 (actualizată) privind pregătirea populației pentru apărare”, în:
<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/77597>, accesat 10.10.2022, ora 18.52.
382. CUZA, A.C., „Cauzele mișcărilor studențești (II Acte), în:
<https://legiunea.com/cauzele-miscarilor-studentesti-II-acte>, accesat pe 17.01.2023, ora 4.31.
383. https://ro.wikipedia.org/wiki/Irina_Lecca, accesat pe 17.04.2023, ora 22.17.
384. „Patriarhul Nicodim”, <https://ziarullumina.ro/search/patriarhul-nicodim.html>, accesat în 11.01.2023, ora 15.49.

385. „Mitropolitul Nicodim Munteanu”, <https://ziarullumina.ro/search/mitropolitul-nicodim-munteanu.html>, accesat în 11.01.2023, ora 15.52.
386. „Nicodim Munteanu”, <https://ziarullumina.ro/search/nicodim-munteanu.html>, accesat în 11.01.2023, ora 15.53.
387. IONIȚE, Sorin, „Actul de proclamare a Anului omagial și comemorativ 2019”, <https://basilica.ro/actul-de-proclamare-a-anului-omagial-si-comemorativ-2019/>, accesat pe 11.01.2023, ora 15.14.